
O P V S C V L A

ARCHÆOLOGICA

UDK 902-904

ISSN 0473-0992

32

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES, UNIVERSITY OF ZAGREB
RAĐOVI ARHEOLOŠKOG ZAVODA / PAPERS OF THE DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY

IZDAVAČ / PUBLISHER

ARHEOLOŠKI ZAVOD FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY, FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES, UNIVERSITY OF ZAGREB

IZDAVAČKI SAVJET / EDITORIAL ADVISORY BOARD

Rajko BRATOŽ (Ljubljana), Andreas LIPPERT (Wien), Juraj PAVUK (Nitra),
Guido ROSADA (Padova), Elisabeth WALDE (Innsbruck), Nives MAJNARIĆ-PANDŽIĆ (Zagreb),
Petar SELEM (Zagreb), Tihomila TEŽAK-GREGL (Zagreb), Marin ZANINOVIĆ (Zagreb)

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNICI / EDITORS

Helena TOMAS i Domagoj TONČINIĆ

UREDNIŠTVO / EDITORIAL BOARD

Helena TOMAS, Domagoj TONČINIĆ, Rajna ŠOŠIĆ, Dino DEMICHELI, Iva KAIĆ
svi iz Zagreba / all from Zagreb

GRAFIČKO OBLIKOVANJE / GRAPHIC DESIGN

Miljenko GREGL

ADRESA IZDAVAČA / ADDRESS OF THE PUBLISHER

Arheološki zavod Filozofskog fakulteta
Department of Archaeology, Faculty of Humanities and Social Sciences
10000 ZAGREB – CROATIA
I. LUČIĆA 3 – P.O. BOX 171

TISAK / PRINTED BY

AKD d.o.o.

RAČUNALNI PRIJELOM / COMPUTER LAYOUT

Željko JELENSKI & Boris BUI for FF-press

LEKTOR / LANGUAGE EDITOR

Ivan Marković

PRIJEVOD NA ENGLISKI / TRANSLATION TO ENGLISH

Edward Bosnar, Apostrof d.o.o.

GODIŠNJAK / ANNUAL

NAKLADA / ISSUED

600 primjeraka – 600 copies

Izdavanje časopisa novčano podupiru

MINISTARSTVO ZNANOSTI, OBRAZOVANJA I ŠPORTA REPUBLIKE HRVATSKE i MINISTARSTVO KULTURE REPUBLIKE HRVATSKE

Publishing of the journal financially supported by

MINISTRY OF SCIENCE, EDUCATION AND SPORTS OF THE REPUBLIC OF CROATIA and
MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF CROATIA

Službena kratica ovoga časopisa je *Opusc. archaeol.* (Zagreb) / Official abbreviation of this journal's title is *Opusc. archaeol.* (Zagreb)

URL: www.ffzg.hr/arheo/opuscula

Dostupno na / Available at Ebsco Publishing (www.ebscohost.com)

Tiskano 2009. / Printed in 2009

OPVSCVLA
ARCHÆOLOGICA

2008

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
FACULTY OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES,
UNIVERSITY OF ZAGREB

RADOVI ARHEOLOŠKOG ZAVODA
PAPERS OF THE DEPARTMENT
OF A R C H A E O L O G Y

SADRŽAJ

CONTENTS

<i>Alen MILETIĆ</i>	SALTUS TARIOTARUM SALTUS TARIOTARUM <i>Stručni članak / Professional paper</i> _____	7
<i>Adnan BUSULADŽIĆ</i>	ZBIRKA FIBULA IZ MOGORJELA THE FIBULAE COLLECTION FROM MOGORJELO <i>Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper</i> _____	21
<i>Dino DEMICHELI</i>	NOVI ANTIČKI NATPISI IZ "PODRUMA" DIOKLECIJANOVE PALAČE NEW ROMAN-ERA INSCRIPTIONS FROM THE "CELLARS" OF DIOCLETIAN'S PALACE <i>Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper</i> _____	55
<i>Bartul ŠILJEG</i>	KAPITELI TIPA GRADINA GRADINA-TYPE CAPITALS <i>Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper</i> _____	81
<i>Goran JAKOVLJEVIĆ</i>	SREDNJOVJEKOVNA KONJANIČKA OPREMA I NAORUŽANJE S PODRUČJA BILOGORE MEDIÉVAL RIDING GEAR AND WEAPONS FROM THE BILOGORA AREA <i>Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper</i> _____	101
<i>Maja ŠUNJIĆ</i>	SREDNJOVJEKOVNI NADGROBNI SPOMENICI-STEĆCI NA LOKALITETU GREBINE PORED ČEVELJUŠE (PLINA) KOD PLOČA MEDIÉVAL MONOLITHIC TOMBSTONES/STEĆCI AT THE GREBINE SITE NEXT TO ČEVELJUŠA (PLINA) NEAR PLOČE <i>Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper</i> _____	133
<i>Ana AZINović-BEBEK</i>	KRUNICE 17. I 18. STOLJEĆA IZ ČAZME SEVENTEENTH- AND EIGHTEENTH-CENTURY ROSARIES FROM ČAZMA <i>Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper</i> _____	167
<i>Boris OLUJIĆ</i>	PETAR SELEM: HELENA U EGIPTU <i>Recenzija / Review</i> _____	195
<i>Urednici / Editors</i>	UPUTE ZA PREDAJU RUKOPISA ZA ČASOPIS <i>OPUSCULA</i> <i>ARCHAEOLOGICA</i> INSTRUCTIONS FOR SUBMISSION OF MANUSCRIPTS FOR THE JOURNAL <i>OPUSCULA ARCHAEOLOGICA</i> _____	199

Adnan BUSULADŽIĆ

ZBIRKA FIBULA IZ MOGORJELA

THE FIBULAE COLLECTION FROM MOGORJELO

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper

UDK: 904(497.6-37 Čapljina):73

Primljeno / Received: 12. 12. 2007.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 11. 2008.

Adnan Busuladžić
Zemaljski muzej BiH
Odjeljenje za arheologiju
Zmaja od Bosne 3
BiH-71000 Sarajevo
z.muzej@zemaljskimuzej.ba

U radu se obrađuju fibule s lokaliteta Mogorjelo. Temeljem analize primjeraka pohranjenih u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine konstatirano je postojanje 67 fibula grupiranih u 10 tipova. Kronološki kontekst potvrđuje kontinuitet naseljenosti od 1. do 6. stoljeća.

Ključne riječi: fibule, tipologija, Mogorjelo, villa rustica, vojna utvrda, datacija

Fibulae from the Mogorjelo site are covered in this paper. Based on an analysis of examples stored in the National Museum of Bosnia-Herzegovina, 67 fibulae classified into 10 types have been ascertained. The chronological context confirms continuity of settlement from the first to sixth centuries.

Key words: fibulae, typology, Mogorjelo, villa rustica, military fortification, dating

UVOD

Jedan od najpoznatijih arheoloških lokaliteta na području današnje Bosne i Hercegovine, koji se po svojoj monumentalnosti izdvaja među brojnim drugim objektima, jest Mogorjelo. Iako još nemamo točan broj svih vojnih utvrda, a zbog neistraženosti terena i nedovoljne analize pratećeg materijala nemoguće je govoriti o kronološkoj determinaciji, Mogorjelo se može ubrojiti u lokalitete s prilično jasnim kronološkim kontinuitetom.

Premda se Mogorjelom bavio impozantan broj istraživača, sav bogati arheološki materijal koji je na tom lokalitetu pronađen nije dokraja obrađen i

INTRODUCTION

One of the best known archaeological sites in the territory of today's Bosnia-Herzegovina, with a monumental character that sets it apart among many other structures, is Mogorjelo. Even though the precise number of military fortifications is still not known, while a chronological determination is hindered by a lack of research into the terrain and deficient analysis of the accompanying materials, Mogorjelo can be counted among the sites with a rather clear chronological continuity.

Although an impressive number of researchers have dealt with Mogorjelo, the entirety of these abun-

predstavljen na uvid široj stručnoj javnosti. Temeljna terenska istraživanja vršena su od 1899. do 1903. g. pod vodstvom C. Patscha (Zadro 2003).¹ Ratna zbivanja i čitav splet okolnosti uvjetovali su da prva ozbiljnija studija o Mogorjelu izađe tek 1966. g. – E. Dyggve i H. Vetters te su godine publicirali monografiju u kojoj je na vrlo detaljan način prezentirana arhitektonsko-arheološka ostavština s lokaliteta (Dyggve & Vetters 1966). Bosansko-hercegovački arheolog i konzervator Đ. Basler o Mogorjelu je pisao u više navrata, rekonstruirajući i apostrofirajući neke aspekte arhitekture koji u Dyggveovu i Vettersovom radu nisu uzimani u razmatranje ili su bili predmetom površnije analize (Basler 1953; 1958; 1966: 309, 315–320, 322, 365; 1972: 38–42, 97–100; 1986: 66).

Analizirajući na prostorima današnje Bosne i Hercegovine razmjerno rijetke ostatke antičkih torkulara,² I. Bojanovski istražio je, konzervirao i publicirao dva antička torkulara za tiještenje vina i ulja pronađena na Mogorjelu (1969). Pridavajući Mogorjelu s njegovim neposrednim okruženjem lokalnu, društvenu, ekonomsku važnost i ulogu, Bojanovski je napisao još jedan zapažen rad o Mogorjelu (1969a).

U kontekstu razmatranja stanja u provincijama Panoniji i Dalmaciji u periodu kasne antike i uloge koju je objekt na Mogorjelu mogao imati svoje viđenje dao je i M. Suić (1976: 240).

Kontinuitet naseljenosti i ljudske prisutnosti u ranome srednjem vijeku potvrđen je ranosrednjovjekovnom keramikom i karolinškim nalazima koje su u svojim radovima obradili I. Čremošnik (1952)³ i J. Werner (1961).

Od radova novijega datuma ističu se radovi M. Zaninovića (2002) i V. Paškvalina (2003). Rad M. Zaninovića predstavlja cjelovit uvid u povijest istraživanja samog lokaliteta, kao i davanja širega društveno-povijesnog konteksta lokalitetu. V. Paškvalin prezentirao je neke dosad nepublicirane nalaze ranokršćansko-kasnoantičke i ranosrednjovjekovne provenijencije.

U smislu istraživanja religijske pripadnosti stanovnika Mogorjela posebno mjesto zauzima kasnoan-

dant archaeological materials discovered at the site has not been entirely analyzed and presented to the wider scholarly public. The basic field research was conducted from 1899 to 1903 under the leadership of C. Patsch (Zadro 2003).¹ Wartime events and an entire series of circumstances meant that the first serious study on Mogorjelo was only published in 1966: in that year, E. Dyggve and H. Vetters published a monograph in which they presented the architectural and archaeological heritage of the site in great detail (Dyggve & Vetters 1966). The Bosnian-Herzegovinian archaeologist and preservation specialist Đ. Basler wrote about Mogorjelo on a number of occasions, reconstructing and highlighting certain aspects of the architecture which were not considered in the work by Dyggve and Vetters, or were only analyzed superficially (Basler 1953; 1958; 1966: 309, 315–320, 322, 365; 1972: 38–42, 97–100; 1986: 66).

While analyzing the relatively rare – in the territory of today's Bosnia-Herzegovina – Roman-era presses (*torcula*),² I. Bojanovski studied, preserved and published two Roman-era presses used to make wine and oil, which were discovered at Mogorjelo (1969). In his efforts to accord local, social and economic importance and role to Mogorjelo and its immediate surroundings, Bojanovski wrote one more notable work on Mogorjelo (1969a).

M. Suić also contributed his views of the possible role played by the structure at Mogorjelo within the context of an examination of the conditions in the provinces of Pannonia and Dalmatia in Late Antiquity (1976: 240).

The continuity of settlement and human presence in the Early Middle Ages was confirmed by early medieval pottery and Carolingian finds which were analyzed by I. Čremošnik (1952)³ and J. Werner (1961).

More recent works of note include those by M. Zaninović (2002) and V. Paškvalin (2003). M. Zaninović's work is a comprehensive survey of the history of research into the site itself, including the broader socio-historical context of the site. V. Paškvalin presented some previously unpublished

¹ U novije vrijeme aktualiziran je problem Patschove ostavštine. Konstatirana je i terenska dokumentacija s arheoloških iskapanja na Mogorjelu.

² Prema dostupnim podacima dosad su u Bosni i Hercegovini pronađeni torkulari na nekoliko mjesta – Bihovo kod Trebinja, Višići kod Čapljine, Brotnjo kod Ljubuškog i Mogorjelo kod Čapljine (v. Busuladžić 2002: 194, s literaturom). G. 2006. vrlo zanimljiv lokalitet nedaleko od Trebinja s konstatiranim torkularom, vjerojatno rustičnu vilu, otkrio je mr. sc. Đorđe Odavić, ravnatelj Muzeja u Trebinju.

³ U radu je obrađena i rimskodobna keramika.

¹ The problem of Patsch's papers has recently become topical. Field documentation from the archaeological excavation at Mogorjelo has been discovered.

² According to available data, presses have so far been discovered at several sites in Bosnia-Herzegovina: Bihovo at Trebinje, Višići near Čapljina, Brotnjo near Ljubuški and Mogorjelo, at Čapljina (see Busuladžić 2002: 194, with references). In 2006, a very interesting site not far from Trebinje, with a confirmed press find, probably a *villa rustica*, was discovered by Đorđe Odavić, M.S., the director of the Museum in Trebinje.

³ Roman-era pottery was also analyzed in the work.

tička kruškolika svjetiljka s diskom na kojemu se nalazi prikaz židovske menore. Taj predmet bio je objektom analiza koje su publicirali V. Paškvalin (1963: 148) i E. Imamović (1977: 287–290). Pored tog primjerka u zbirci Antičkog odsjeka Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine pohranjen je znatan broj antičkih svjetiljki iz Mogorjela raznih tipova (Busuladžić 2006).

Među brojnim arheološkim nalazima s Mogorjela posebno mjesto zauzimaju metalni predmeti. U sklopu te vrste arheološkog materijala po svojoj brojnosti i tipološkoj raznolikosti ističe se zbirka fibula, koje su predmetom obrade u ovome prilogu.

TIPOLOŠKA ANALIZA FIBULA

AUCISSA-FIBULE (KAT. BR. 1–3)

Aucissa-fibule naziv nose prema jednom od njihovih najvećih proizvođača. Pored tog imena konstatiran je velik broj različitih imena proizvođača koji su svoja imena utiskivali na glavi fibula (Kovrig 1937: 115–116; Patek 1942: 105–109; Behrens 1950: 6; Marović 1961: 105–120; Šeparović 1998: 178–183; Košćević 1980: 15–16; Ivčević 2002: T. IV, sl. 36, T. VI, sl. 47, 48, 50, T. IX, sl. 81, 83).

U konstrukcijskom pogledu karakteristični elementi tog tipa fibula odnose se na zglobni mehanizam za kopčanje igle polukružno izvijen luk i nogu koja je najčešće ukrašena dugmetastim zadebljanjem. Držać igle trokutasta je oblika (Jobst 1975: 26).

U datacijskom pogledu dokazana je njihova upotreba tokom čitavog 1. st. (Ivčević 2003: 131). Kulminacija njihove proizvodnje i popularnosti odnosi se na period Flavijevaca. Kontekst nalaza iz Dacije, kao i onih nađenih na prostoru Dalmacije, usmjerava na zaključak da su bile korištene sve do prve polovine 2. st. (Marović 1959: 75).⁴ Prema nekim usamljenim stajalištima moguća je i znatno duža datacija – sve do 3. i 4. st. (Gavelle 1962: 215).

Najčešće su pronađene na srednjogalskom, južnoalpskom, sjevernotalijanskom i dalmatinskom području. Kontekst nalaza upućuje na to da su stavljane kao grobni prilog i nalazene u naseljenim mjestima. Međutim najčešće su zastupljene u vojnim logorima (Ivčević 2003: 131).

Tipu *aucissa*-fibula iz Mogorjela pripadaju tri primjerka, koja se na temelju izrade luka mogu klasificirati u dvije varijante.

finds of Early Christian/Late Antique and early medieval origin.

With reference to research into the religion of the residents of Mogorjelo, the pear-shaped lamp with discus bearing the portrayal of a Jewish menorah, dated to Late Antiquity, is particularly notable. This item was the focus of an analysis published by V. Paškvalin (1963: 148) and E. Imamović (1977: 287–290). Besides this example, the collection of the Antiquity Collection of the National Museum of Bosnia-Herzegovina also includes a considerable number of Roman-era lamps of various types from Mogorjelo (Busuladžić 2006).

Among the many archaeological finds from Mogorjelo, metal items have a special place. The high number and typological diversity of the fibulae collection make it stand out among the archaeological materials of this type, and it will be the focus of this paper.

TYOLOGICAL ANALYSIS OF THE FIBULAE

AUCISSA FIBULAE (CAT. NO. 1–3)

Aucissa fibulae derive their name from one of their largest producers. Besides this name, a considerable number of names of different producers who imprinted their names on the heads of fibulae was also ascertained (Kovrig 1937: 115–116; Patek 1942: 105–109; Behrens 1950: 6; Marović 1961: 105–120; Šeparović 1998: 178–183; Košćević 1980: 15–16; Ivčević 2002: pl. IV, fig. 36, pl. VI, fig. 47, 48, 50, pl. IX, fig. 81, 83).

In terms of construction, the characteristic elements of this fibula type is the hinge mechanism to fasten the pin, the semi-circular bent bow and the foot, which is most often decorated with a button-shaped knob. The pin's rest is triangular (Jobst 1975: 26).

With regard to dating, their use throughout the first century has been confirmed (Ivčević 2003: 131). The culmination of their production and popularity occurred during the Flavian era. The context of the finds from Dacia, as well as those discovered in Dalmatia, lead to the conclusion that they were used until the first half of the second century (Marović 1959: 75).⁴ According to some isolated views, it is possible to date them over a much longer period – up until the third and fourth centuries (Gavelle 1962: 215).

⁴ Fibule su nalazene zajedno s novcem od Augusta do Hadrijana.

⁴ Fibulae were found together with coins from the reigns of Augustus to Hadrian.

Varijanta I (kat. br. 1–2)

Prvoj varijanti pripadaju dva primjerka koja imaju pločast presjek luka. Sredinom takva luka izrađeno je dekorativno rebro. Pločasto proširenje na glavi ima ukrase u vidu poprečnih linija. Na završetku noge fibule nalazi se trokutast držač igle i dugmetasto zadebljanje.

Analogni materijal pronađen je na području Siska, Singiduna (Bojović 1983: 21), Narone (Ivčević 2003: 131), Tilurija (Šeparović 2003: T. 1/1–9) i Osora (Težak-Gregl 1982: 105, sl. 4/1–7). Dativaju se u 1. st.

Varijanta II (kat. br. 3)

Toj varijanti pripada jedan primjerak, čija se osnovna konstrukcijska razlika odnosi na polukružan presjek luka.

Najbliže analogije našem primjerku odnose se na materijal iz Osora (Težak-Gregl 1982: 104, sl. 3/1–8), Narone (Ivčević 2003: 131, sl. 10) i Salone (Ivčević 2002: T. 8/68–75, T. 9/81–82). Fibule te varijante pripadaju nešto mlađoj generaciji ovoga tipa (Jobst 1975: 26).

ZGLOBNE FIBULE S DVIJE IGLE (KAT. BR. 4–5)

Fibule s dvije igle i zglobnim mehanizmom za kopčanje igle najvjerojatnije su nastale u domaćoj ilirskoj tradiciji. Ostaju u upotrebi i nakon širenja rimske vlasti na prostore istočne obale Jadrana. Najvjerojatnije su ih proizvodili i nosili romanizirani domicilni starosjedioci (Bojović 1983: 25). Potvrdu takvu mišljenju daje i činjenica da su primjerci tih fibula pronađeni u prapovijesnoj nekropoli nedaleko od Podgorice (Basler 1969: T. 28: 11/4).

U konstrukcijskom pogledu karakteristične su po dvije igle sa zglobnim mehanizmom držača igle, koji su ujedno i noga fibule. Taj dio je četvrtast i savijenih rubova. Po tim elementima može se pretpostaviti i neka vrsta generičke povezanosti s kopljastim fibulama (Lokošek 1988: 13–15).⁵

Dosadašnji stupanj istraženosti upućuje na to da su po brojnosti dominantne u južnim dijelovima istočne jadranske obale (Dalmacija, Crna Gora, Hercegovina, Albanija). U drugim provincijama konstatirano ih je iznimno malo (Bojović 1983: 26), što ponovno upućuje na domaće podrijetlo i kulturni krug pripadnosti tog tipa fibula.

Na prostoru Mogorjela pronađena su dva primjerka. Prema izradi luka, osobito glave fibule, mogu se primijetiti razlike koje upućuju na definiranje u dvije varijante.

Most often they are found in the Central Gallic, Southern Alpine, Northern Italian and Dalmatian zones. The context of the discoveries indicates that they were left as grave goods and placed in inhabited areas. However, they are most common in military camps (Ivčević 2003: 131).

The *Aucissa* fibulae from Mogorjelo encompass three examples which, based on the rendering of the bow, can be classified into two variants.

Variant I (cat. nos. 1–2)

Two examples with flattened cross-section on the bow belong to the first variant. A decorative rib is rendered on the middle of such bows. The plate-shaped expansion on the head is decorated with cross-hatched lines. The end of the fibula-foot has a triangular catch-plate and a button-shaped knob.

Analogous materials were discovered in the territory of Sisak, Singidunum (Bojović 1983: 21), Narona (Ivčević 2003: 131), Tilurium (Šeparović 2003: pl. 1/1–9) and Osor (Težak-Gregl 1982: 105, fig. 4/1–7). They have been dated to the first century.

Variant II (cat. no. 3)

This variant encompasses one example, and the basic structural difference is the semi-circular cross-section of the bow.

The closest analogies to this example is the material from Osor (Težak-Gregl 1982: 104, fig. 3/1–8), Narona (Ivčević 2003: 131, fig. 10) and Salona (Ivčević 2002: pl. 8/68–75, pl. 9/81–82). Fibulae of this variant belong to a somewhat younger generation of this type (Jobst 1975: 26).

HINGED FIBULA WITH TWO PINS (CAT. NOS. 4–5)

Fibulae with two pins and a hinge mechanism to fasten the pin probably emerged in the domestic Illyrian tradition. They remained in use even after the expansion of Roman rule to the Eastern Adriatic seaboard. They were probably also worn by Romanized indigenous peoples (Bojović 1983: 25). This view is confirmed by the fact that examples of this fibula were found in a prehistoric necropolis near Podgorica (Basler 1969: pl. 28: 11/4).

Structurally, they are characterized by two pins with a hinge mechanism for the catch-plates, which are simultaneously the foot of the fibula. This part is rectangular with bent ends. Based on these elements, some type of generic link with spear-headed fibulae may be assumed (Lokošek 1988: 13–15).⁵

⁵ U radu su uvrštene i karte sl. 5 i sl. 6.

⁵ The maps, fig. 5 and fig. 6, are included in the work.

Varijanta I (kat. br. 4)

Luk fibule pravokutnog presjeka. Ima četvrtastu glavu, na čijem su dnu dvije igle. Noga je četvrtasta s uzdignutim rubovima. Na samom kraju noge nalazi se uzdignut rub na kojemu se nalazi ukrasni polukružni detalj. Varijanti I ovoga tipa odgovara varijanta Lokošek II (Lokošek 1988: 10).

Najbliže fibule koje se mogu staviti u kontekst analogije konstatirane su kod Benkovca (*ibid.* 9, sl. 2/2–5) i Salone (Ivčević 2002: 132, T. 9/84). Datacijski okvir u koji se naš primjerak može staviti jest 1. st.

Varijanta II (kat. br. 5)

Druga varijanta također je zastupljena jednim fragmentiranim primjerkom. Osnovna konstrukcijska razlika odnosi se na širok pločast luk koji se od glave prema nozi postupno sužava. Za razliku od prethodnog primjerka vidljivi su i skromni ukrasni detalji po luku noge, rađeni tehnikom ubadanja. Varijanti II odgovara varijanta Lokošek I i Bojović I (Lokošek 1988: 6–9; Bojović 1983: 26).

Znatan broj sličnih primjeraka s različitim lokaliteta pohranjen je u Arheološkom muzeju u Splitu (Lokošek 1988: 6–10). Njihova upotreba može se staviti u nešto mlađi vremenski okvir 1. i početka 2. st. (Bojović 1983: 26).

NORIČKO-PANONSKE FIBULE S DVA DISKA NA LUKU I PERFORIRANIM DRŽAČEM IGLE (KAT. BR. 6)

Noričko-panonske fibule s dva diska na luku i perforiranim držačem igle nastale su iz kasnolatskih fibula (Almgren 1923: 109). Osnovna je značajka izduženi luk s dva diska. Luk je plitko savijen. Presjek diskova je kružan. Glava fibule ima elipsast presjek. Na glavi je opruga sa spiralnim mehanizmom za kopčanje igle. Držač igle različito je ukrašen, u najvećem broju slučajeva s kružnim probojima ili četvrtastim otvorima (Košćević 1980: 19).

Najveća brojnost primijećena je na prostorima jugoistočnog Norika i jugozapadne Panonije. Iz tih prostora ovaj se tip proširio po područjima današnje Češke, Slovačke, Rumunjske i Moldavije (Kovrig 1937: 107; Košćević 1980: 19).

Period korištenja stavljen je u vrijeme početka 1. st. (Peškar 1972: 75–76) do 2. st. (Bojović 1983: 30), a pojedini ga autori pomiču sve do 3. st. (Ulbert 1959: 66). S obzirom na kružne ukrasne elemente na držaču igle primjerak s Mogorjela potvrđuje da se radi o starijoj varijanti.

The previous level of research indicates that these were, in terms of numbers, dominant in the southern sections of the Eastern Adriatic seaboard (Dalmatia, Montenegro, Herzegovina, Albania). An exceptionally small number were ascertained in other provinces (Bojović 1983: 26), which once more indicates the domestic origin and cultural sphere of this type of fibula.

Two examples were found in Mogorjelo. Based on the rendering of the bow, particularly the fibula head, differences can be discerned which indicate two variants.

Variant I (cat. no. 4)

The bow of this fibula has a rectangular cross-section. The head is rectangular, with two pins at the bottom. The foot is rectangular with raised edges. There is a raised edge at the very end of the foot with a decorative semi-circular detail on it. Variant I of this type corresponds to Lokošek's variant II (Lokošek 1988: 10).

The closest fibulae which can be cited as analogies were discovered at Benkovac (*ibid.* 9, fig. 2/2–5) and Salona (Ivčević 2002: 132, pl. 9/84). The dating framework in which this example can be included is the first century.

Variant II (cat. no. 5)

The second variant is also present in a single fragmented example. The basic structural difference pertains to the wide flattened bow which narrows gradually toward the foot. As opposed to the preceding example, modest decorative details along the arch of the foot are visible, made by repoussé. Variant II corresponds to the Lokošek I and Bojović I variants (Lokošek 1988: 6–9; Bojović 1983: 26).

The considerable number of similar examples from different sites are stored in the Archaeological Museum in Split (Lokošek 1988: 6–10). Their use can be placed within the somewhat more recent chronological framework of the first and early second centuries (Bojović 1983: 26).

NORICO-PANNONIAN FIBULAE WITH TWO DISKS ON THE BOW AND PERFORATED CATCH-PLATE (CAT. NO. 6)

Norico-Pannonian fibulae with two disks on the bow and perforated catch-plates emerged from late La Tène fibulae (Almgren 1923: 109). The basic feature is an elongated bow with two disks. The bow is bent shallowly. The cross-section of the disks is circular. The head of the fibula has an elliptical cross-

ZOOMORFNE FIBULE (KAT. BR. 7)

Tip zoomornih fibula zastupljen je sa samo jednim primjerkom u obliku ptice. Taj tip fibula inače je vrlo bogat različitim oblicima – konja, mačke, delфина, ribe i drugih životinjskih vrsta (Patek 1942: T. XIX, XX, XXI). Naša brončana fibula stilizirana je. Jasna determinacija oblika moguća je zahvaljujući glavi i ptičjem repu, koji su ukrašeni urezanim linijama i utisnutim koncentričnim kružnicama. Takav oblik fibule ima raznoliku simboliku. U kontekstu poganskih kulturnih zajednica ptica predstavlja kontakt neba i zemlje (Ivčević 2002: 245). U poganskom kontekstu takve fibule često su imale i funkciju amuleta (Vinski 1967: 17). U kasnoantičkom periodu često se odnose na treću osobu Sv. Trojstva.

Datacijski okvir s obzirom na širok dijapazon simbolike i raznovrsnost oblika pretpostavlja i dug period upotrebljivosti. Orijentacijska datacija može se staviti od druge polovine 2. do sredine 3. st. (Ivčević 2002: 245). Pritom se kasnoantički (Bojović 1983: 69), tj. ranokršćanski karakter (4–6. st.) (Miletić 1963: 9) zoomornih fibula u obliku ptice nikako ne smije izgubiti iz vida.

Nalažene su u civilnim naseljima, ali i u vojnim utvrdama (Böhme 1972: 41).

Komparativni materijal odnosi se na čitav niz zabilježenih primjeraka iz Vršca (Kondić 1961: 212, sl. 27), Salone (Ivčević 2002: 245, T. 24/232) i Siska (Migotti 1994: 84, sl. 43–46).

OMEGA-FIBULE (KAT. BR. 8–23)

U zbirci fibula s Mogorjela znatan dio odnosi se na omega-fibule.⁶ Svoje ime dobile su po konstrukcijskom rješenju: izvijeni krajevi daju predmetu oblik grčkoga slova omega. Nastale su u kasnolatskom periodu. Zbog jednostavne izrade i lake upotrebe osobito su korištene u 2. i 3. st. (Bojović 1983: 70). Završetkom antičkoga perioda nastavljen je kontinuitet njihova korištenja sve do 11. st. (Miletić 1979: 161).

Bile su zastupljene u zapadnim provincijama, a najvjerojatnije podrijetlo njihove proizvodnje prostor je današnje Švicarske i južne Njemačke.

Komparativni primjerci postoje u Singidunu (Bojović 1983: 70), Sisku (Koščević 1991: T. 34: 350 i 351), Saloni (Ivčević 2002: 244) i Naroni (Ivčević 2003: 161, sl. 19).

section. There is a spring on the head with a spiral mechanism to fasten the pin. The catch-plate is decorated, in most cases with circular perforations or rectangular openings (Koščević 1980: 19).

The highest number was noted in the territories of south-east Noricum and south-west Pannonia. This type spread from these areas to the territories of today's Czech Republic, Slovakia, Romania and Moldavia (Kovrig 1937: 107; Koščević 1980: 19).

The period of use has been determined as the time from the early first century (Peškar 1972: 75–76) to the second century (Bojović 1983: 30), while individual scholars have moved this boundary up to the third century (Ulbert 1959: 66). Given the circular decorative elements on the catch-plate, the example from Mogorjelo indicates that it belonged to the older variant.

ZOOMORPHIC FIBULAE (CAT. NO. 7)

Zoomorphic fibulae are present in only a single example in the shape of bird. This type of fibula is otherwise very rich in different shapes: horses, cats, dolphins, fish and other animal species (Patek 1942: pl. XIX, XX, XXI). This bronze fibula is stylized. A clear determination of forms is possible thanks to the head and bird's tail, which are decorated with lines and impressed concentric circles. This fibula shape has a diverse symbolism. Within the context of pagan cult communities, the bird represented contact between heaven and earth (Ivčević 2002: 245). In the pagan context, such fibulae often functioned as amulets (Vinski 1967: 17). In Late Antiquity, they often signified the third component of the Holy Trinity.

The dating framework, given the broad spectrum of symbolism and diversity of forms, also assumes a long period of use. For the sake of orientation, the dating can be placed from the second half of the second to the mid-third centuries (Ivčević 2002: 245). Here one should not lose sight of the Late Antique (Bojović 1983: 69), i.e. Early Christian character (4th–6th cent.) (Miletić 1963: 9) of zoomorphic fibulae shaped like birds.

They were laid in civilian settlements, but also in military fortifications (Böhme 1972: 41).

Comparative materials include an entire series of examples registered in Vršac (Kondić 1961: 212, fig. 27), Salone (Ivčević 2002: 245, pl. 24/232) and Sisak (Migotti 1994: 84, figs. 43–46).

⁶ Zbirka posjeduje 16 komada tog tipa.

Među 16 komada naše zbirke mogu se primijetiti razlike u obliku luka, na temelju čega se dijele na dvije varijante.

Varijanta I (kat. br. 8–17)

Prva varijanta specifična je po presjeku luka, koji je okrugao ili rombičan.

Varijanta II (kat. br. 18–23)

Drugoj varijanti pripadaju primjerci s pločastim lukom. Kod primjeraka te varijante zabilježeni su i vrlo bogati ukrasni detalji. Riječ je uglavnom o geometrijskim motivima – koncentričnim kružićima i kosim crticama.

PRSTENASTE FIBULE (KAT. BR. 24–41)

U poseban tip može se uvrstiti 18 komada fibula koje se prema ukrasu na krajevima krakova definiraju u tip prstenastih fibula. Krajevi prstenastih fibula savijeni su u obliku role i okrenuti prema naprijed. Žica od koje je fibula napravljena na svojim je krajevima obrađena u obliku tanje ploče, koja je zatim savijena. Prstenaste fibule predstavljaju mlađu generaciju koja se razvila iz omega-fibula.

Karakteristične su za period 3. i posebno 4. st. (Bojović 1983: 71). Najbliži komparativni materijal konstatiran je u Sisku (Wiewegh 2003: 75–84, T. 1–3) i Singidunu (Bojović 1983: 70–71).

Kao i kod prethodnoga tipa prema presjeku luka mogu se konstatirati tri varijante.

Varijanta I (kat. br. 24–33)

Prvoj varijanti pripada deset primjeraka karakterističnih po rombičnu presjeku luka.

Varijanta II (kat. br. 34–40)

Drugoj varijanti pripada sedam fibula s pločastim presjekom luka.

Varijanta III (kat. br. 41)

Trećoj varijanti pripada jedan komad, koji karakterizira okrugao presjek luka.

ZATVORENE PRSTENASTE FIBULE (KAT. BR. 42–43)

Poseban tip prstenastih fibula čine zatvorene prstenaste fibule, koje su u Mogorjelu zastupljene dvama primjercima. Konstrukcijska razlika koja ih odvaja od prethodnih tipova odnosi se na krajeve obruča koji imaju produžetak s otvorom za trn. Na vrhu tog otvora nalazi se plosnato oblikovana pločica, koja često može biti ukrašena.

OMEGA FIBULAE (CAT. NOS. 8–23)

A considerable portion of the Mogorjelo fibulae collection consists of omega fibulae.⁶ Their name is derived from their structure: the bent ends give the item the shape of the Greek letter omega. They emerged in the late La Tène period. Thanks to their simple crafting and easy use, they were used in particular during the second and third centuries (Bojović 1983: 70). Even after the end of Antiquity, their use continued until the eleventh century (Miletić 1979: 161).

They were present in the western provinces, and the origin of their production is the territory of today's Switzerland and Southern Germany.

Comparative examples existed at Singidunum (Bojović 1983: 70), Sisak (Koščević 1991: pl. 34: 350 and 351), Salona (Ivčević 2002: 244) and Narona (Ivčević 2003: 161, fig. 19).

Among the 16 pieces in this collection, differences in the shape of the bow are notable, which forms the basis for classification into two variants.

Variant I (cat. nos. 8–17)

The first variant is distinguished by the bow's cross-section, which is round or rhombic.

Variant II (cat. nos. 18–23)

Examples with flattened bows belong to the second variant. Very rich decorative details were also registered in variants of this type. These are generally geometric motifs: concentric circles and diagonal lines.

RING FIBULAE (CAT. NOS. 24–41)

There are 18 fibulae which can be classified as a separate type; based on the decorations at the end of their arms they are defined as ring fibulae. The ends of ring fibulae are bent into scrolls and turned forward. The wire with which the fibula is made is flattened into a thin plate at the ends, which are then bent. Ring fibulae represent the younger generation which developed from omega fibulae.

They are characteristic of the third and particularly fourth centuries (Bojović 1983: 71). The closest comparative material was ascertained in Sisak (Wiewegh 2003: 75–84, pl. 1–3) and Singidunum (Bojović 1983: 70–71).

As in the preceding types, three variants can be distinguished based on the bow's cross-section.

⁶ The collection contains 16 pieces of this type.

Fibule prethodnih tipova zbog otvorenih su krakova bile nesigurne za nošenje odjeće, koja je u svakom trenutku mogla spasti. Zbog tog razloga u upotrebu je ušao ovaj tip fibula (Sellye 1990: 17). Pojedini autori svrstavaju ih u kategoriju kopči. U izvjesnoj mjeri zbunjujući oblik i kontekst nalaza – mogle su stajati i uz remen za pojasom (Wiewegh 2003: 78) – upućuju na eventualnu opravdanost mišljenja pojedinih autora da se klasificiraju u grupu kopči (Radman-Livaja 2004: 95).

Konstruktivski elementi primjeraka iz Mogorjela upućuju na jednostavnost izrade bez bogatih ukrasnih detalja, koji nisu rijetkost za ove fibule. Presjek luka im je pločast, izrada produžetaka za otvor trna jednostavna.

Vremenski period upotrebe precizira se u drugu polovinu 3. do sredine 4. st. (Sellye 1990: 26; Košćević 1991: 65).

Komparativni primjerak konstatiran je u Sisku (Košćević 1991: T. 25/356; Radman-Livaja 2004: T. 43, sl. 291).

T-FIBULE SA SPIRALOM (KAT. BR. 44–45)

O nazivu, podrijetlu i genezi tih fibula u stručnim krugovima ne postoji jedinstveno mišljenje. Prema nekim istraživačima fibule tog tipa svoju genezu vuku iz ranijih rimskih tipova (Bojović 1983: 74). Drugi autori upućuju na zaključak da podrijetlo vodi od fibula s podvijenom nogom (Almgren 1923: 83; Košćević 1980: 32). Primijećeno je da su česte u germanskim područjima, pa kao takve predstavljaju germanski kulturni utjecaj i u negermanskim prostorima (Kondić 1961: 205, n. 36).

Karakteristični tipološki elementi pokazuju izduženu nogu i cjevast držač igle, koji se nalazi na početku noge i najčešće nije duži od prve trećine noge. Glava fibule ima navoje koji obuhvaćaju unutrašnji dio luka, tj. unutrašnju tetivu. Broj navoja najčešće je između četiri i šest. Primjerci iz Mogorjela zanimljivi su i zbog činjenice da su pravljani od željeza, za razliku od najvećeg broja predmeta te grupacije, koji su od bronce.

Vremenski interval proizvodnje definiran je u široku okviru od 2. (Bojović 1983: 75) do početka 6. st. (Miletić 1970: 140–141).

Komparativno najbliže i najbliže fibule mogu se naći u Singidunu (Bojović 1983: T. 34/335, T. 35/337), Vršcu (Kondić 1961: 213, sl. 33), Kranju (Žmavc 1904: sl. 235) i Mađarskoj (Miletić 1970: n. 158–160).

Variant I (cat. no. 24–33)

The first variant includes ten examples characterized by bows with rhombic cross-section.

Variant II (cat. no. 34–40)

The second variant encompasses seven fibulae with flattened bow cross-sections.

Variant III (cat. no. 41)

The third variant consists of a single piece characterized by a bow with round cross-section.

PENNANULAR BROOCHES (CAT. NOS. 42–43)

A separate type of ring fibula is the pennanular brooch, of which there are two examples from Mogorjelo. The structural differences which set them apart from the preceding type pertains to the ends of the hoop, which has an extension that opens for a tang. There is a flattened small plate at the tip of this opening which is in many cases decorated.

The preceding fibula types, due to their open arms, were uncertain when worn on clothing, as they could fall at any moment. This is the reason why this type of fibula came into use (Sellye 1990: 17). Individual scholars have classified them as buckles. To a certain extent, the puzzling shape and context of discoveries – they stood next to belts for the waist (Wiewegh 2003: 78) – indicated some justification for the views of individual scholars who classified them as buckles (Radman-Livaja 2004: 95).

The structural elements of the examples from Mogorjelo indicate a simplicity of craftsmanship without rich decorative details, which are not rare in this type of fibula. The cross-section of the bow is flattened, while the rendering of the extensions for the tang is simple.

The chronological period for their use has been specified from the mid-third to mid-fourth centuries (Sellye 1990: 26; Košćević 1991: 65).

A comparative example was ascertained in Sisak (Košćević 1991: pl. 25/356; Radman-Livaja 2004: pl. 43, fig. 291).

T-FIBULAE WITH SPIRAL MECHANISM (CAT. NOS. 44–45)

In scholarly circles, there is no uniform opinion on the name, origin and genesis of these fibulae. According to some researchers, fibulae of this type have their origins in early Roman types (Bojović 1983: 74). Other scholars have concluded that they have their origins in fibulae with a folded foot (Alm-

LUKOVIČASTE FIBULE (KAT. BR. 46–64)

Najmnogobrojnijoj grupi fibula s Mogorjela pripadaju lukovičaste fibule. U prilog širokoj rasprostranjenosti ide i činjenica da su pronađene u gotovo svim vrstama rimskodobnih objekata, poljoprivrednih gazdinstava, vojnih utvrda, nekropola i urbanih aglomeracija. Razvile su se iz zglobnih T-fibula. Karakteristični tipski elementi odnose se prije svega na lukovičaste nastavke na krajevima poprečnih greda i na bazi luka. Zbog tog su lukovičastog dekorativnog detalja i dobile ime. U najvećem broju slučajeva noga je bogato dekorirana raznim floralnim i geometrijskim ukrasima. Luk je u većine fibula trapezasta ili troukutasta presjeka. Nije rijetkost da se i na gornjoj strani luka nalaze ukrasni detalji. Igljeni mehanizam povezan je pomoću zglobnog mehanizma. Držač igle bio je cjevasta oblika (Košćević 1980: 34–35).

Za lukovičaste fibule jako je karakteristična i društvena uloga. Primarno su nošene kao muške vojničke fibule. Vojnici su ih nosili na desnom ramenu s glavom okrenutom prema dolje (Bojović 1983: 82–83). Poslije se počinju rabiti i kao dio civilne nošnje (Ivčević 2000: 142), pa su danas jedan od najraširenijih tipova fibula, koji se pronalazi na mnogobrojnim antičkim lokalitetima.

U datacijskom pogledu postoji precizna datacija od kraja 3. do početka 5. st. Posebno su karakteristične za 4. st. (Bojović 1983: 82; Pröttel 1991: 347–349).

Lukovičaste fibule koje su bile predmetom naše analize mogu se prema nekim uočenim razlikama razdvojiti u šest varijanti.

Varijanta I – Keller 1B (kat. br. 46)

Toj varijanti pripada jedan primjerak, koji se izdvaja po trapezastu presjeku luka, zadebljanju cijelom dužinom šesterokutne poprečne grede i po facetiranim lukovicama. Noga je najčešće ukrašena linearnim ukrasima na svome početku i kraju.

Varijanta II – Keller 2B (kat. br. 47–48)

Posebnost te varijante ponajprije je noga duža i šira u odnosu na luk. Poprečna je greda u obliku trapeza. Noga može biti ukrašena zarezima, ali i koncentričnim kružićima na početku ili kraju.

Varijanta III – Keller 4A (kat. br. 49–51)

Karakteristični elementi te varijante jesu: luk uži od noge, na gornjoj površini noge upareni ukrasi u vidu utisnutih kružnica. Luk je kroz sredinu najčešće ukrašen poprečnim crticama i trapezasta je presjeka. Trapezasta je presjeka i poprečna greda.

gren 1923: 83; Košćević 1980: 32). It has been noted that they are frequent in Germanic regions, and as such they constitute a Germanic cultural influence in non-Germanic areas (Kondić 1961: 205, n. 36).

Characteristic typological elements are the oblong foot and tubular catch-plate, which is located at the beginning of the foot and most often is not longer than the initial third of the foot. The fibula's head has coils which encompass the inside of the bow, i.e. the internal wire. The number of coils is most often between four and six. The examples from Mogorjelo are interesting also because they are made of iron, as opposed to the majority of items from this group, which are made of bronze.

The chronological interval for production has been defined within a broad framework from the second (Bojović 1983: 75) to early sixth centuries (Miletić 1970: 140–141).

The comparatively closest and most similar fibulae can be found in Singidunum (Bojović 1983: pl. 34/335, pl. 35/337), Vršac (Kondić 1961: 213, fig. 33), Carniola (Žmavc 1904: fig. 235) and Hungary (Miletić 1970: n. 158–160).

CROSSBOW BROOCHES (CAT. NOS. 46–64)

The most numerous fibula group from Mogorjelo consists of crossbow brooches. Their wide distribution is additionally confirmed by the fact that they have been discovered in almost all types of Roman-era facilities, from farming estates, through military fortifications and necropolises to urban agglomerations. They developed from hinged T-fibulae. Their distinguishing feature is above all the onion-shaped extension on the ends of the transverse bars and at the base of the bow. This onion-shaped decorative detail is the reason behind the name. In most cases, the foot is richly decorated with various floral and geometric ornaments. The bow on most fibulae has a trapezoidal or triangular cross-section. A decorative detail on the topside of the bow is not rare. The pin mechanism is attached by a hinge. The catch-plate is tubular (Košćević 1980: 34–35).

Another characteristic of the crossbow brooch is its social role. They were primarily worn as men's military fibulae. Soldiers wore them on their right shoulder with the head pointed downward (Bojović 1983: 82–83). Later they began to be used for civilian garb as well (Ivčević 2000: 142), so they became one of the most widespread fibula types, which can be found at many Roman-era sites.

In terms of dating, there is a precise dating from the end of the third to the early fifth centuries. They

Varijanta IV – Keller 4A (kat. br. 52–53)

Fibule te varijante određene su čitavim nizom zajedničkih elemenata: poprečne grede u vidu trapeza na kojima se ponekad mogu naći i kružna ukrasna udubljenja i rupice. Luk je kraći od noge, iste širine kao noga i trapezasta presjeka. Noga je bogatije ukrašena nizom koncentričnih kružića, a po sredini dekorativni detalji rađeni tehnikom facetiranja.

Varijanta V – Keller 4B (kat. br. 54)

Unatoč nagrizenosti cijelog tijela fibule jedna od osnovnih karakteristika naše varijante V jesu ukrasi oblika voluta na rubovima noge. Luk je nešto uži od noge i najčešće trapezast.

Varijanta VI – Keller 4C (kat. br. 55–60)

Osnovne su karakteristike poprečna greda trapezasta presjeka i ukrasi u vidu zarez-trapeza. Luk je najčešće ukrašen kanelurama i crticama.

FIBULE S PODVIJENOM NOGOM (KAT. BR. 65–67)

U fibule s podvijenom nogom mogu se klasificirati tri primjerka antičkih, tj. kasnoantičkih fibula s Mogorjela. Njihov generički razvoj može se pratiti od grupe fibula iz srednje latenske sheme. Najvjerojatnije su nastale na prostorima oko Crnog mora u 1. st. Ta starija generacija fibula ima polukružan luk i specifikum je ograničena područja koje gravitira Crnom moru (Ambroz 1966: 57; Košćević 1980: 32). Mlađi oblik nastao je najvjerojatnije oko Baltika i donje Visle. Krajem 2. i početkom 3. st. prilikom seobe Gota prenijete su na prostor Moldavije i Rumunjske (Ambroz 1966: 94). Osnovna je karakteristika ovoga tipa zavrtnuta noga. Kraj noge zavrnut je nazad prema glavi, tvoreći pritom zatvoren okvir koji predstavlja držač igle.

Datacija tipa neuobičajeno je široka i kreće se od 1. pa sve do 5–6. st. (Vinski 1967: 39; Košćević 1980: 32). S obzirom na razmjerno česte slučajeve upotrebe i u 6. st. neki autori ih definiraju kao bizantske fibule (Bojović 1983: 71; Petković & Živić 2005: 448–449).

U odnosu na uočene razlike u izradi i konstrukcijskim elementima mogu se determinirati dvije varijante.

Varijanta I (kat. br. 65)

Prva varijanta zastupljena je jednim primjerkom. Karakterizira je nepostojanje lukovičasto-dugmetaštih zadebljanja na prednjoj strani glave ili lijevo i desno od poprečne grede.

were particularly characteristic of the fourth century (Bojović 1983: 82; Pröttel 1991: 347–349).

Crossbow brooch covered by this analysis can be divided into six variants.

Variant I – Keller 1B (cat. no. 46)

One example belongs to this variant, distinguished by the trapezoidal cross-section of the bow, a thickening across the entire length of the transverse bar and the faceted bulbs. The foot is most often decorated with linear embellishments at its beginning and end.

Variant II – Keller 2B (cat. nos. 47–48)

A special aspect of this variant is primarily a foot that is longer and wider than the bow. The transverse bar is trapezoidal. The foot may be decorated with incisions, but also concentric circles at the beginning or end.

Variant III – Keller 4A (cat. nos. 49–51)

Characteristic elements of this variant are: a bow narrower than the foot and paired decorations on the foot in the form of impressed circles. The bow is most often decorated with cross-hatched lines, with a trapezoidal cross-section. The transverse bar also has a trapezoidal cross-section.

Variant IV – Keller 4A (cat. nos. 52–53)

Fibulae of this variant are defined by an entire series of common elements: transverse bars as trapeziums on which circularly decorative depressions and holes can sometimes be found. The bow is shorter than the foot, although the same width as the foot, with trapezoidal cross-section. The foot is more richly decorated with a series of concentric circles, while the decorative detail in the middle is made by the faceting technique.

Variant V – Keller 4B (cat. no. 54)

Despite the erosion over the entire body of the fibula, one of the basic characteristics of this variant V is the decoration in the form of volutes at the edges of the foot. The bow is somewhat narrower than the foot and is most often trapezoidal.

Variant VI – Keller 4C (cat. nos. 55–60)

The basic characteristics are a transverse bar with trapezoidal cross-section and decorations in the form of commas/trapeziums. The bow is most often decorated with fluting and small lines.

Slične analogije postoje u Sisciji (Koščević 1980: 31–32) i Singidunu (Bojović 1983: T. 32: 315).

Varijanta II (kat. br. 66–67)

Karakteristike su joj duža noga i kraći luk fibule. Držak igle savija se i omotava na mjestu gdje prestaje luk, a počinje noga. Fibule te varijante imaju lukovičasto-dugmetasta zadebljanja na glavama ili stranama poprečnih greda.

Komparativni primjerci u Nišu (Jovanović 1978: 55), Saloni (Vinski 1967: T. 1/1a, 1b), Kranju (Vinski 1967: 14), Bosni i Hercegovini (Fiala 1895: T. 7/11–13; 1896: 101, sl. 19; Fekeža 1991: 184–185) govore o širokoj rasprostranjenosti.

U kontekstu datacije s priličnom se sigurnošću može utvrditi da pripadaju mlađoj generaciji ovoga tipa, pa se na temelju rečenog može utvrditi njihov kasnoantički karakter 5–6. st. Konstrukcijski su dokaz toj tvrdnji i lukovičasta zadebljanja na poprečnoj gredi koja su u izravnoj vezi s lukovičastim fibulama.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na temelju materijala s Mogorjela koji je bio predmetom ove analize moguće je dati neke kraće zaključke i napomene. Više graditeljskih faza razvoja samog lokaliteta može se na izvjestan način pratiti i obradom ponuđenih fibula. Period vile rustike, čija je izgradnja datirana od 1. do kraja 3. st., obnovljeni gospodarski objekti, kasnoantička utvrda s početka 4. st.,⁷ sve do avaro-slavenske seobe predstavlja vremenski kontinuitet naseljenosti Mogorjela u prvih šest stoljeća. Ta činjenica u izravnoj je vezi i s obrađenim materijalom s Mogorjela. Riječ je o deset tipova sa 67 cijelih ili fragmentiranih primjeraka. U početni period objekta – 1. i 2. st. – mogu se ubrojiti fibule tipa *aucissa*, zglobne fibule s dvije igle, noričko-panonske s dva diska na luku i fibule s perforiranim držačem igle.

Uvidom u tipološku klasifikaciju može se primijetiti da je veći broj tipova i fibula iz perioda razvijene i kasne antike.

Posebna potvrda vojničkog karaktera lokaliteta Mogorjela odnosi se na pojedine tipove za koje je utvrđeno da su u najvećem broju slučajeva pripadali vojničkom staležu. Pritom se pojnapije misli na lukovičaste fibule. S obzirom na to da su one najbrojnije i da pripadaju periodu 4–6. st., slobodan sam zaključiti da je to period kada Mogorjelo u funkcionalnom smislu dominira kao vojna utvrda.

⁷ Funkcionalni karakter Mogorjela kao kastrona dali su Paškvalin (1986: 157) i Suić (1976: 240).

FIBULAE WITH FOLDED FOOT (CAT. NOS. 65–67)

Three examples of fibulae from Morgorjelo, dating to Antiquity/Late Antiquity, can be classified as fibulae with a folded foot. Their generic development may be followed from the fibula group of the Middle La Tène scheme. They most likely emerged in the areas adjacent to the Black Sea in the first century. This older generation of fibulae has a semi-circular bow and a specific aspect of them is their limited region, which gravitates around the Black Sea (Ambroz 1966: 57; Koščević 1980: 32). The younger form probably emerged around the Baltic and lower course of the Vistula River. At the end of the second and beginning of the third centuries during the Goth migrations, they were brought to the territory of Moldavia and Romania (Ambroz 1966: 94). A basic feature of this type is the folded foot. The end of the foot is folded back toward the head, thereby creating a closed frame which serves as the catch-plate.

The dating of this type is unusually broad, running from the first to the fifth/sixth centuries (Vinski 1967: 39; Koščević 1980: 32). Given the relatively frequent cases of use in the sixth century, some scholars define them as Byzantine fibulae (Bojović 1983: 71; Petković & Živić 2005: 448–449).

In relation to the observable differences in rendering and structural elements, two variants can be distinguished.

Variant I (cat. no. 65)

The first variant is present in one example. It is characterized by the lack of an onion-/button-shaped knob on the front of the head or to the left or right of the transverse bars.

Similar analogies exist in Siscia (Koščević 1980: 31–32) and Singidunum (Bojović 1983: pl. 32: 315).

Variant II (cat. nos. 66–67)

This variant is characterized by a longer foot and shorter fibula bow. The catch-plate is bent and coils at the point where the bow ends and the foot begins. Fibulae of this variant have an onion-/button-shaped knob at the heads or to the sides of the transverse bars.

Comparative examples in Niš (Jovanović 1978: 55), Salona (Vinski 1967: pl. 1/1a, 1b), Carniola (Vinski 1967: 14), Bosnia-Herzegovina (Fiala 1895: pl. 7/11–13; 1896: 101, fig. 19; Fekeža 1991: 184–185) indicate its wide distribution.

In the context of dating, it can be said with considerable certainty that they belong to the younger generation of this type, so based on the aforemen-

Dva tipa fibula – spiralne T-fibule i fibule s podvijenom nogom – potvrđuju utjecaj koloniziranih istočnih Gota na kasnorimsku sitnu proizvodnju. Prisutnost Germana na prostorima današnje Bosne i Hercegovine arheološki se može dokazati i fibulama s Mogorjela.

Širok okvir datacije i nedostatak bilo kakva relevantnog konteksta ostavlja otvorenu dilemu o preciznoj vremenskoj determinaciji primjerka zoomorfne fibule. Datacijski okvir može se precizirati od sredine 2. do sredine 3. st. Kasnija datacija, u period 4–6. st. (Miletić 1963: 44), primjerak zoomorfne fibule stavlja i u korelaciju s drugim ranokršćanskim materijalom. To se prije svega odnosi na publicirane željezne češljeve tkalačkog stana s ugraviranim Kristovim monogramom (Paškvalin 2003: 254–255).⁸ Pored tih nedvosmislenih kršćanskih simbola zanimljivo je i socijalno-religijsko tumačenje pronađene kruškolike svjetiljke. Prema nekim autorima menora koja se nalazi na njezinu disku očituje kršćanstvo vlasnika u kontekstu starozavjetne simbolike (Marijanović 1990: 112, n. 13). Pored te svjetiljke u zbirci Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine pohranjeno je još nekoliko fragmenata tog tipa svjetiljki koje se datiraju od 4. do 6. st. (*ibid.* 113–115, n. 25–28; Busuladžić 2006: 194–195).

Statistički gledano, sedam od deset tipova fibula pripada periodu od 3. do 4. st. Ta činjenica potvrđuje već davno iznijeto i ovdje ponovljeno mišljenje da je Mogorjelo svoju kulminaciju, kao i funkciju vojno-strateškog mjesta, imalo upravo u spomenutom periodu.

KATALOG

AUCISSA-FIBULE

Varijanta I

1. Inv. br. 3211

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula sa zglobnim mehanizmom i odvojenom iglom. Glava je pločasto proširena. Luk se postupno sužava prema nozi. Sredinom luka istaknuto je rebro s nizom poprečnih urezanih linija. Noga se završava u obliku dugmetasta zadebljanja. Držač igle pravokutnog je oblika.

Materijal: Bronca.

Datacija: 1–2. st.

Dimenzije: Dužina 4,2 cm.

tioned facts they can be placed in Late Antiquity, in the fifth/sixth centuries. Structurally, the onion-shaped knob on the transverse bar, which is directly associated with crossbow brooches, serves as evidence to back this assertion.

CONCLUDING OBSERVATIONS

A few brief conclusions and observations can be made on the basis of the materials from Mogorjelo which were analyzed in this paper. The several construction phases in the development of the site itself can also be followed by analyzing the fibulae herein described. The period of the *villa rustica*, whose construction was dated from the first to the end of the third century, the restored utility buildings, the fortifications of Late Antiquity dated to the early fourth century,⁷ until the Avar-Slav migrations, constitute a chronological continuity of residence at Mogorjelo over its first six centuries. This fact is directly linked to the materials from Mogorjelo which have been subjected to analysis. These encompass ten types consisting of 67 whole or fragmented examples. The *Aucissa* fibulae, hinged fibulae with two pins, the Norico-Pannonian fibulae with two disks on the bow, and the fibulae with perforated catch-plates can be placed in the initial period of the structure, the first and second centuries.

A survey of the typological classification shows that most of the types and fibulae date to the Classical and Late Antiquity.

The military character of Mogorjelo is particularly confirmed by the individual types which have been confirmed as being largely associated with the military class. This primarily pertains to crossbow brooch. Given that these are the most numerous and that they belong to the fourth to sixth centuries, I feel at liberty to conclude that this was a period when Mogorjelo dominated as a military fortification in the functional sense.

Two fibula types, the spiral T-fibulae and fibulae with a folded foot, confirm the influence of the colonized Ostrogoths on late Roman production of small accessories. The presence of Germans in the territory of present-day Bosnia-Herzegovina can also be archeologically confirmed by the fibulae from Mogorjelo.

The wide framework for dating and the absence of any relevant context leaves open the question of a precise chronological determination of examples

⁸ Tkalački češljevi također se datiraju od 4. do 6. st.

⁷ The functional character of Mogorjelo as a *castrum* was described by Paškvalin (1986: 157) and Suić (1976: 240).

2. Inv. br. 1871

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fragmentirani primjerak glave i luka *aucissa*-fibule. Glava je pločasto proširena i ukrašena s dvije poprečne linije. Luk je ukrašen središnjim rebrom. Na glavi ulomak zglobnog mehanizma za kopčanje igle.

Materijal: Bronca.

Datacija: 1–2. st.

Dimenzije: Dužina očuvanoga dijela 3,0 cm.

Varijanta II**3. Inv. br. 1872**

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula s oštećenim držačem i bez igle. Glava pločasto proširena. Luk polukružnog presjeka, prema nozi se sužava. Na kraju noge dugmetasto zaobljenje.

Materijal: Bronca.

Datacija: 1–2. st.

Dimenzije: Dužina 5,8 cm.

ZGLOBNE FIBULE S DVIJE IGLE**Varijanta I****4. Inv. br. 3417**

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Nedostaje jedna igla. Luk je pločast i prema nozi se sužava. Glava pločasto proširena s dvije poprečne ukrasne linije, bez osigurača. Držac igala je ravan i uzdignutih rubova s tri strane.

Materijal: Bronca.

Datacija: 1. st.

Dimenzije: Dužina 4,9 cm, širina glave 1,5 cm.

Varijanta II**5. Inv. br. 3135**

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fragmentirani dio luka zglobne fibule i dvije igle. Luk ukrašen urezanim linijama po sredini i uz rubove, rađen tehnikom prolamanja.

Materijal: Bronca.

Datacija: 1–2. st.

Dimenzije: Širina luka 1,8 cm.

NORIČKO-PANONSKE FIBULE S DVA DISKA NA LUKU I PERFORIRANIM DRŽAČEM IGLE**6. Inv. br. 3139**

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula s oštećenim držačem igle. Luk plitko savijen, izdužen s dva diska. Glava fibule u obliku

of zoomorphic fibulae. The dating framework can be set from the mid-second to mid-third centuries. Later dating, to the fourth to sixth centuries (Miletić 1963: 44), places the example of a zoomorphic fibula in correlation to other Early Christian materials. This above all pertains to the published iron combs of a loom with the monogram of Christ engraved on them (Paškvalin 2003: 254–255).⁸ Besides these unambiguously Christian symbols, the socio-religious interpretation of the pear-shaped lamp is also interesting. According to some scholars, the menorah on its discus indicates a Christian owner in the context of Old Testament symbolism (Marijanović 1990: 112, n. 13). Besides this lamp, the collection of the National Museum of Bosnia-Herzegovina also contains several other fragments of this lamp-type which have been dated from the fourth to sixth centuries (*ibid.* 113–115, n. 25–28; Busuladžić 2006: 194–195).

Viewed statistically, seven of the ten fibula types belong to the period from the third to fourth centuries. This fact confirms the view expounded much earlier and herein reiterated that Mogorjelo experienced its culmination, and its function as a militarily strategic site, precisely during this period.

CATALOGUE**AUCISSA FIBULAE****Variant I****1. Inv. no. 3211**

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula with hinge mechanism and separated pin. Head is flatly broadened. Bow gradually narrows to foot. Rib prominent in the middle of the bow, with a series of incised cross-hatched lines. Foot ends in the button-shaped knob. Catch-plate is rectangular.

Material: Bronze.

Dating: 1st–2nd cent.

Dimensions: Length 4.2 cm.

2. Inv. no. 1871

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fragmented example of head and bow of *Aucissa* fibula. Head is flatly broadened and decorated with two cross-hatched lines. Bow decorated with central rib. Fragment of hinge mechanism to fasten the pin on head.

⁸ The weaving combs have also been dated to the fourth to sixth centuries.

elipsasta presjeka. Spirala je s vanjskom tetivom. Pri vrhu držača igle vidljive ukrasne rupice nastale tehnikom prolamanja. Na kraju noge završetak u vidu dugmetasta završetka.

Materijal: Bronca.

Datacija: 1–2. st.

Dimenzije: Dužina 6,8 cm.

ZOOMORFNE FIBULE

7. Inv. br. 1749

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula u obliku stilizirane ptice, s glavom, tijelom i izraženijim ptičjim repom, koji je ukrašen trima utisnutim koncentričnim kružnicama, te urezanim linijama na rubu repa i krilima. U korijenu repa trostruko profilirano rebro. Uzdužni je držač igle ispod glave, a zglobovi mehanizam ispod repa.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: Dužina 4,0 cm.

Literatura: Miletić (1963: 44).

OMEGA-FIBULE

Varijanta I

8. Inv. br. 1941

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula oštećena tijela, s iglom. Luk je rombična presjeka. Krakovi se završavaju bikoničnim zadebljanjima s po dva prstena na krajevima.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 3,5 cm.

9. Inv. br. 1902

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Dvočlana fibula s iglom. Luk je rombična presjeka. Krakovi se završavaju bikoničnim zadebljanjima s po jednim prstenom na krajevima.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 4,5 cm.

10. Inv. br. 1911

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Dvočlana fibula s iglom. Luk je rombična presjeka. Krakovi se završavaju nizom sitnih žljebova.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 3,1 cm.

Material: Bronze.

Dating: 1st–2nd cent.

Dimensions: Length of preserved portion 3.0 cm.

Variant II

3. Inv. no. 1872

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula with damaged rest and no pin. Head flatly widened. Bow with semi-circular cross-section, narrows toward foot. Button-shaped knob at the end of foot.

Material: Bronze.

Dating: 1st–2nd cent.

Dimensions: Length 5.8 cm.

HINGED FIBULAE WITH TWO PINS

Variant I

4. Inv. no. 3417

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: One pin missing. Bow is flattened and narrows toward foot. Head flatly widened with two cross-hatched decorative lines, no safety-catch. Catch-plate straight with raised edges on three sides.

Material: Bronze.

Dating: 1st cent.

Dimensions: Length 4.9 cm, width of head 1.5 cm.

Variant II

5. Inv. no. 3135

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fragmented part of hinged fibula bow and two pins. Bow decorated with incised lines along middle and edges, made by repoussé.

Material: Bronze.

Dating: 1st–2nd cent.

Dimensions: Width of bow 1.8 cm.

NORICO-PANNONIAN FIBULAE WITH TWO DISKS ON BOW AND PERFORATED CATCH-PLATE

6. Inv. no. 3139

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula with damaged catch-plate. Bow shallowly bent, extended with two disks. Head of fibula has elliptical cross-section. Spiral has external wire. Decorative holes made by repoussé at top of catch-plate. End of foot button-shaped.

Material: Bronze.

Dating: 1st–2nd cent.

Dimensions: Length 6.8 cm.

11. Inv. br. 2053

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Dvočlana fibula bez igle. Luk je rombična presjeka. Na luku ostatak od igle. Krakovi se završavaju bikoničnim zadebljanjem s po dva prstena na krajevima.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 4,2 cm.

12. Inv. br. 3416

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Dvočlana fibula bez igle. Luk je rombična presjeka. Krakovi se završavaju u vidu kuglastih zadebljanja.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 3,5 cm.

13. Inv. br. 3651

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Dvočlana fibula s iglom. Luk je rombična presjeka. Krakovi se završavaju bikoničnim zadebljanjima s po dva prstena na krajevima.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 3,1 cm.

14. Inv. br. 1892

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle s jednim oštećenim krakom. Presjek luka rombičan.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 3,5 cm.

15. Inv. br. 1881

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle i s jednim oštećenim krakom. Presjek luka rombičan. Krak je profiliran.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 3,1 cm.

16. Inv. br. 1897

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula s odlomljenim krakovima i iglom. Presjek luka rombičan.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 3,4 cm.

17. Inv. br. 1888

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

ZOOMORPHIC FIBULAE**7. Inv. no. 1749**

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula shaped like stylized bird, with head, body and more notable bird's tail, decorated with three impressed concentric circles, and engraved lines along edge and wings. Triply-moulded rib at root of tail. Oblong catch-plate below head, hinge mechanism below tail.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: Length 4.0 cm.

References: Miletić (1963: 44).

OMEGA FIBULAE**Variant I****8. Inv. no. 1941**

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula with damaged body, with pin. Bow has rhombic cross-section. Arms end with biconical knobs with two rings each on the ends.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 3.5 cm.

9. Inv. no. 1902

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Two-part fibula with pin. Bow has rhombic cross-section. Arms end with biconical knob with one ring on each end.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 4.5 cm.

10. Inv. no. 1911

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Two-part fibula with pin. Bow has rhombic cross-section. Arms end with series of tiny grooves.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 3.1 cm.

11. Inv. no. 2053

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Two-part fibula without pin. Bow has rhombic cross-section. Remains of pin on bow. Arms end with biconical knob with two rings each on the ends.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 4.2 cm.

Opis: Očuvana fibula s iglom. Presjek luka rombičan.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 3,0 cm.

Varijanta II

18. Inv. br. 3204

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Dvočlana fibula bez igle. Luk je pločasta presjeka, na gornjoj površini ukrašen mnogobrojnim koncentričnim kružićima. Jedan krak je oštećen, a drugi se završava u vidu niza sitnih žljebova.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 3,4 cm.

19. Inv. br. 1950

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Dvočlana fibula s iglom. Luk je pločasta presjeka, bez ukrasa. Krakovi su profilirani, s po jednim prstenom na krajevima.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 3,9 cm.

20. Inv. br. 3137

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Oštećena dvočlana fibula bez igle. Luk je pločasta presjeka, ukrašen iznad očuvana kraka trima crticama u obliku slova "V". Jedan krak je oštećen, a drugi je ukrašen urezima.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 4,6 cm.

21. Inv. br. 1894

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez jednog kraka. Luk je pločasta presjeka. Na gornjoj površini ukrašen nizom kružića. Sačuvani krak ukrašen je plitko urezanim linijama.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 3,6 cm.

22. Inv. br. 1884

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Očuvana fibula bez igle. Presjek luka pločast. Luka ukrašen nizom urezanih kružnica i kosih linija. Krakovi se završavaju u obliku zadebljanja s nizom plitkih krugova.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 4,3 cm.

12. Inv. no. 3416

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Two-part fibula without pin. Bow has rhombic cross-section. Arms end in ball-shaped knob.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 3.5 cm.

13. Inv. no. 3651

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Two-part fibula with pin. Bow has rhombic cross-section. Arms end with biconical knob with two rings each on the ends.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 3.1 cm.

14. Inv. no. 1892

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin and one damaged arm. Bow has rhombic cross-section.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 3.5 cm.

15. Inv. no. 1881

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin and one damaged arm. Bow has rhombic cross-section. Arm is moulded.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 3.1 cm

16. Inv. no. 1897

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula with broken off arm and pin. Bow has rhombic cross-section.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 3.4 cm.

17. Inv. no. 1888

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Preserved fibula with pin. Bow has rhombic cross-section.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 3.0 cm

Variant II

18. Inv. no. 3204

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

23. Inv. br. 1886

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Očuvana fibula s iglom. Presjek luka pločast. Na luku je urezan niz ukrasa u obliku slova "X" i dvije linije na rubovima. Krakovi se završavaju zaobljenjima koja na svojim krajevima imaju prstenove.

Materijal: Bronca.

Datacija: 2–3. st.

Dimenzije: R 5,8 cm.

PRSTENASTE FIBULE**Varijanta I****24. Inv. br. 1938**

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle. Presjek luka rombičan, s krajevima iskucanima u savijenu pločicu.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 3,3 cm.

25. Inv. br. 1908

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle. Presjek luka rombičan, s krajevima iskucanima u savijenu pločicu. Na luku ostatak karike od igle.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 3,5 cm.

26. Inv. br. 2792

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle. Presjek luka rombičan, s krajevima iskucanima u savijenu pločicu.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 3,5 cm.

27. Inv. br. 1903

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle. Presjek luka rombičan, s krajevima iskucanima u savijenu pločicu. Luk nagrižen, s ostatkom karike od igle.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 2,8 cm.

28. Inv. br. 3197

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle. Presjek luka rombičan, s krajevima iskucanima u savijenu pločicu. Luk fibule nagrižen.

Description: Two-part fibula without pin. Bow has flattened cross-section, decorated with numerous concentric circles on the upper surface. One arm is damaged, while the other ends in a series of tiny grooves.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 3.4 cm.

19. Inv. no. 1950

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Two-part fibula with pin. Bow has flattened cross-section, without decorations. Arms are moulded, with one ring at each of the ends.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 3.9 cm.

20. Inv. no. 3137

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Damaged two-part fibula without pin. Bow has flattened cross-section, decorated above arm with three small V-shaped lines. One arm is damaged, while the other is decorated with incisions.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 4.6 cm.

21. Inv. no. 1894

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula lacking one arm. Bow has flattened cross-section. Upper surface decorated with a series of small circles. Preserved arm decorated with shallowly engraved lines.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 3.6 cm.

22. Inv. no. 1884

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Preserved fibula without pin. Cross-section of bow flattened. Bow decorated with a series of engraved circles and diagonal lines. Arms end with knob and a series of shallow circles.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 4.3 cm.

23. Inv. no. 1886

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Preserved fibula with pin. Cross-section of bow flattened. A series of X-shaped decorations and two lines at edges engraved on bow. Arms end in knobs which have rings at their ends.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 4,0 cm.

29. Inv. br. 1906

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle. Presjek luka rombičan, s krajevima iskucanima u savijenu pločicu.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 3,0 cm.

30. Inv. br. 1895

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Oštećena fibula bez igle. Presjek luka rombičan.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 3,5 cm.

31. Inv. br. 1898

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula s iglom. Presjek luka rombičan.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 2,9 cm.

32. Inv. br. 1891

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula s iglom. Presjek luka rombičan, s krajevima iskucanima u savijenu pločicu.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 3,0 cm.

33. Inv. br. 1907

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula s iglom. Presjek luka rombičan. Krajevi iskucani u savijenu pločicu.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 2,3 cm.

Varijanta II

34. Inv. br. 1904

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle. Presjek luka pločast s krajevima iskucanima u savijenu pločicu.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 4,0 cm.

35. Inv. br. 1909

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Material: Bronze.

Dating: 2nd–3rd cent.

Dimensions: R 5.8 cm

RING FIBULAE

Variant I

24. Inv. no. 1938

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin. Cross-section of bow rhombic, with ends embossed into bent plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 3.3 cm.

25. Inv. no. 1908

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin. Cross-section of bow rhombic, with ends embossed into bent plate. Remains of pin loop on bow.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 3.5 cm.

26. Inv. no. 2792

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin. Cross-section of bow rhombic, with ends embossed into bent plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 3.5 cm.

27. Inv. no. 1903

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin. Cross-section of bow rhombic, with ends embossed into bent plate. Bow eroded with remains of pin loop.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 2.8 cm.

28. Inv. no. 3197

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin. Cross-section of bow rhombic, with ends embossed into bent plate. Fibula bow eroded.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 4.0 cm.

29. Inv. no. 1906

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin. Cross-section of

Opis: Fibula bez igle. Presjek luka pločast, s krajevima iskucanima u savijenu pločicu. Na luku ostatak karike od igle.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 4,4 cm.

36. Inv. br. 3196

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula s iglom. Presjek luka pločast, s krajevima iskucanima u savijenu pločicu.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 3,5 cm.

Literatura: Miletić (1963: 38).

37. Inv. br. 1899

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle. Presjek luka pločast sa savijanim krakovima.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 3,5 cm.

38. Inv. br. 1887

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle. Presjek luka pločast sa savijanim krakovima.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 3,9 cm.

39. Inv. br. 1889

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle. Presjek luka pločast sa savijanim krakovima.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 3,0 cm.

40. Inv. br. 1893

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula oštećena. Presjek luka pločast.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 3,2 cm.

Varijanta III

41. Inv. br. 2008

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle. Presjek luka okrugao, s krajevima iskucanima u savijenu pločicu.

Materijal: Bronca.

bow rhombic, with ends embossed into bent plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 3.0 cm.

30. Inv. no. 1895

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Damaged fibula without pin. Cross-section of bow rhombic.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 3.5 cm.

31. Inv. no. 1898

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula with pin. Cross-section of bow rhombic.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 2.9 cm.

32. Inv. no. 1891

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula with pin. Cross-section of bow rhombic, with ends embossed into bent plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 3.0 cm.

33. Inv. no. 1907

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula with pin. Cross-section of bow rhombic. Ends embossed into bent plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 2.3 cm.

Variant II

34. Inv. no. 1904

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin. Cross-section of bow flattened, with ends embossed into bent plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 4.0 cm.

35. Inv. no. 1909

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin. Cross-section of bow flattened, with ends embossed into bent plate. Remains of pin loop on bow.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 4.4 cm.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 3,4 cm.

Zatvorene prstenaste fibule

42. Inv. br. 1885

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Očuvana fibula bez igle. Presjek luka pločast. Jednostavna izrada produžetka za otvor trna. Na mjestu gdje počinje produžetak za trn dvije izrasline.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 3,5 cm.

43. Inv. br. 1905

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle i s oštećenim produžetkom za otvor trna. Presjek luka polukružan.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–4. st.

Dimenzije: R 3,4 cm.

T-FIBULE SA SPIRALOM

44. Inv. br. 1653

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula s uzano-polukružnim lukom koji se oštro lomi prema nozi. Noga primjetno duža od luka, okrugla presjeka. Držac igle cjevast i kraći od noge. Na glavi spiralni mehanizam za kopčanje, koji se sastoji od četiri navoja i unutarnje tetive.

Materijal: Željezo.

Datacija: 2–6. st.

Dimenzije: Dužina 7,2 cm.

45. Inv. br. 2025

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Oštećena fibula s pravokutno-trakastim lukom koji je iste širine od glave do kraja noge. Glava je oštećena. Držac igle oštećen, ali se može konstatirati kratak cjevast oblik, kao i u prethodnih varijanti.

Materijal: Željezo.

Datacija: 2–6. st.

Dimenzije: Dužina 5,2 cm.

LUKOVIČASTE FIBULE

Varijanta I

46. Inv. br. 1876

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez jedne strane peterokutne poprečne grede i igle. Na očuvanoj strani facetirana lukovića. Na kraju trapezasta luka prstenasto zadebljanje.

36. Inv. no. 3196

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula with pin. Cross-section of bow flattened, with ends embossed into bent plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 3.5 cm.

References: Miletić (1963: 38).

37. Inv. no. 1899

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin. Cross-section of bow flattened, with bent arms.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 3.5 cm.

38. Inv. no. 1887

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin. Cross-section of bow flattened with bent arms.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 3.9 cm.

39. Inv. no. 1889

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin. Cross-section of bow flattened with bent arms.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 3.0 cm.

40. Inv. no. 1893

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Damaged fibula. Cross-section of bow flattened.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 3.2 cm

Variant III

41. Inv. no. 2008

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin. Cross-section of bow round, with ends embossed into bent plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 3.4 cm.

PENNANULAR BROOCHES

42. Inv. no. 1885

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Luk je s gornje strane bio ukrašen urezanim linijama. Noga ukrašena u vidu trake s nizom točkastih uboda i plitkih poprečnih ureza.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 6,4 cm.

Varijanta II

47. Inv. br. 3418

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Djelomično oštećena fibula bez jedne strane poprečne grede. Na četvrtastoj poprečnoj gredi plastični ukrasi s rupicom. Izrazito izraženo zadebljanje na kraju grede. Sačuvane dvije lukovice na prednjoj strani i jednom kraju grede facetirane su. Na kraju trapezasta luka prstenasto zadebljanje. Gornja strana noge nagrizena. Cjevast držač igle.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 6,8 cm.

48. Inv. br. 2009

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fragmentirana fibula bez sačuvane poprečne grede i igle. Trapezast presjek luka s prstenastim zadebljanjem na kraju. Po sredini luka trakast ukras. Na početku i kraju noge tri para kružića. Po sredini noge jedna uzdužna linija. Cjevast držač igle.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 7,3 cm.

Varijanta III

49. Inv. br. 1943

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fragmentirana fibula s očuvanim dijelom luka i noge. Na sredini trapezasta luka urezan je niz poprečnih linija. Kraj luka stanjen s prstenastim zadebljanjima. Duž sredine noge linija, a na početku i kraju ukrasi u vidu kružića.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina očuvanoga dijela 7,5 cm.

50. Inv. br. 2492

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula bez igle, jako oštećena tijela. Pri vrhu lukovica trnovi. Pločasta greda s plastičnim ukrašenim. Na gornjoj strani luka bio ukrasni detalj. Na kraju trapezasta luka prstenasto zadebljanje. Po sredini noge primjetan ukras u vidu niza točkastih uboda. Sa strana noge, u dnu i pri vrhu, vidljivi plitki poprečni urezi i četiri para ukrasnih kružića. Cjevast držač igle.

Description: Preserved fibula without pin. Cross-section of bow flattened. Simple work on extension of opening for tang. Two outgrowths at point where extension for tang begins.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 3.5 cm.

43. Inv. no. 1905

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin and damaged extension for tang opening. Cross-section of bows semi-circular.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–4th cent.

Dimensions: R 3.4 cm.

T-FIBULAE WITH SPIRAL MECHANISM

44. Inv. no. 1653

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula with narrow semi-circular bow which bends sharply toward the foot. Foot noticeably longer than the bow, with round cross-section. Catch-plate is tubular and shorter than foot. Spiral catch mechanism on head, consisting of four coils and an internal wire.

Material: Iron.

Dating: 2nd–6th cent.

Dimensions: Length 7.2 cm.

45. Inv. no. 2025

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Damaged fibula with rectangular/ribbon-shaped bow which has uniform width from head to end of foot. Head damaged. Catch-plate damaged, but a short tubular form can be ascertained, as in the preceding variants.

Material: Iron.

Dating: 2nd–6th cent.

Dimensions: Length 5.2 cm.

CROSSBOW BROOCHES

Variant I

46. Inv. no. 1876

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula lacking one side of the pentagonal transverse bar and pin. Faceted bulb on preserved side. Ring-shaped knob at end of trapezoidal bow. Bow decorated with incised lines on upper side. Foot decorated as ribbon with a series of dotted punctures and shallow cross-hatched incisions.

Material: Bronze.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 9,8 cm.

Literatura: Miletić (1963: 37).

51. Inv. br. 1879

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Oštećena fibula, bez jednog kraka, lukovice i igle. Trapezast presjek luka. Po sredini luka ukrasna traka. Poprečna greda pločasta. Na kraju i na početku noge pet parova ukrasnih kružića.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 7,5 cm.

Varijanta IV

52. Inv. br. 3146

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Očuvana fibula. Na poprečnoj gredi plastični ukrasi. Na krajevima grede prstenasta zadebljanja iza kojih su lukovice. Sve tri lukovice imaju trnove pri vrhu. Luk četverokutnog presjeka s floralnim ukrasnim detaljem izrađenim u srebru. Na kraju luka prstenasto zadebljanje. Noga bogato ukrašena nizom spiralnih kružića po cijeloj površini.

Materijal: Bronca sa srebrenim floralnim ukrasom na luku.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 8,3 cm.

53. Inv. br. 1873

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Trapezast presjek luka, na kraju prstenasto zadebljanje. Na gornjoj površini luka niz poprečnih linija. Na rubovima noge utisnute su koncentrične kružnice. Poprečna je greda pločasta. Cjevast držač igle.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 7,3 cm.

Literatura: Miletić (1963: 36).

Varijanta V

54. Inv. br. 2494

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula nagrizena tijela. Trapezast presjek luka s prstenastim zadebljanjem na kraju. Pločasta poprečna greda.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 7,3 cm.

Varijanta VI

55. Inv. br. 1194

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 6.4 cm.

Variant II

47. Inv. no. 3418

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Partially damaged fibula lacking one side of the transverse bar. Sculpted decorations with small hole on the quadrilateral transverse bar. Very articulated knob at end of bar. Two bulbs preserved on front and one end of bar are faceted. Ring-shaped knob at end of trapezoidal bow. Upper side of foot eroded. Tubular catch-plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 6.8 cm.

48. Inv. no. 2009

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fragmented fibula without preserved transverse bar and pin. Trapezoidal cross-section of bow with ring-shaped knob at end. Ribbon-like decoration along middle of bow. Three pairs of small circles at beginning and end of foot. Single lengthwise line along middle of foot. Tubular catch-plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 7.3 cm.

Variant III

49. Inv. no. 1943

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fragmented fibula with partially preserved bow and foot. Row of cross-hatched lines cut into middle of trapezoidal bow. Bow's hook narrowed with ring-shaped knob. Line along middle of foot, circle decorations at its beginning and end.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length of preserved portion 7.5 cm.

50. Inv. no. 2492

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula without pin, severely damaged body. Pointed protrusions at top of bulb. Flattened bar with sculpted decorations. Decorative detail on top of bow. Ring-shaped knob at end of trapezoidal bow. Row of dot punctures along middle of foot as visible decoration. To one side of foot, at bottom and top, visible shallow cross-hatched incisions and four pairs of decorative circles. Tubular catch-plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 9.8 cm.

References: Miletić (1963: 37).

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Očuvana fibula. Na poprečnoj gredi plastični ukrasi. Na krajevima pločaste grede prstenasta zadebljanja iza kojih su lukovice. Na sve tri lukovice pri vrhu trn. Luk četvrtasta presjeka s urezanim uzdužnim linijama. Na kraju luka prsten. Noga loše očuvana, ali se mogu nazreti ukrasi u vidu zubaca. Cjevast držač igle.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 6,2 cm.

Literatura: Miletić (1963: 37).

56. Inv. br. 2495

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Očuvana fibula. Na krajevima poprečne pločaste grede prstenasta zadebljanja iza kojih se nalaze lukovice. Sve tri lukovice imaju trn pri vrhu. Dužinom trapezasta luka na gornjoj strani primjetna linija. Na kraju luka prstenasto zadebljanje. Noga ukrašena nizom plitkih zubaca. Cjevast držač igle.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 7,9 cm.

57. Inv. br. 1880

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Četvrtast presjek luka. Na kraju luk je sužen. Na rubovima luka i noge linije. Na rubovima noge ukrasi u vidu niza zubaca. Pločasta poprečna greda s plastičnim ukrasom. Cjevast držač igle.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 5,7 cm.

Literatura: Miletić (1963: 37).

58. Inv. br. 1875

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Trapezast presjek luka s prstenastim zadebljanjem na kraju. Po sredini luka ukras od cik-cak linija. Poprečna greda pločasta s plastičnim ukrasima. Po sredini noge cik-cak linije, a na rubovima ukrasi u vidu niza zubaca. Na vrhovima lukovica trnovi. Cjevast držač igle.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 7,6 cm.

Literatura: Miletić (1963: 36).

59. Inv. br. 2493

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Trapezast presjek luka s prstenastim zadebljanjem na kraju. Na gornjoj površini luka slabo vidljiv

51. Inv. no. 1879

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Damaged fibula, lacking one arm, bulb and pin. Trapezial cross-section of bow. Decorative line along middle of bow. Transverse bar flattened. Five pairs of decorative circles at beginning and end of foot.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 7.5 cm.

Variant IV

52. Inv. no. 3146

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Preserved fibula. Sculpted decorations on transverse bar. Ring-shaped knob at ends of bar with bulbs behind them. All three bulbs have pointed protrusions at the top. Bow with rectangular cross-section and floral decorative details made of silver. Ring-shaped knob at end of bow. Foot richly decorated with row of spiral circles along entire length.

Material: Bronze with silver floral decoration on bow.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 8.3 cm.

53. Inv. no. 1873

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Trapezial cross-section of bow, ring-shaped knob at end. Row of cross-hatched lines on upper surface of bow. Concentric circles impressed on edges of foot. Transverse bar flattened. Tubular catch-plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 7.3 cm.

References: Miletić (1963: 36).

Variant V

54. Inv. no. 2494

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula with eroded body. Trapezial cross-section of bow with ring-shaped knob at end. Flattened transverse bar.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 7.3 cm.

Variant VI

55. Inv. no. 1194

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Preserved fibula. Sculpted decorations on transverse bar. Knob at ends of flattened bar with

ukras od cik-cak linija. Pločasta poprečna greda. Noga na stranama ukrašena nizom zubaca. Cjevast držač igle.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 6,5 cm.

Literatura: Miletić (1963: 37).

60. Inv. br. 1878

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Očuvana fibula bez igle. Pločasta poprečna greda s plastičnim ukrasom. Na krajevima krakova lukovice prije kojih se nalazi kružna profilacija. Luk trapezast s kanelurama. Noga ukrašena nizom zubaca. Cjevast držač igle.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 6,3 cm.

Literatura: Miletić (1963: 36).

**NEDEFINIRANI PRIMJERC
LUKOVIČASTIH FIBULA**

61. Inv. br. 1943?

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fragmentirana fibula s očuvanim dijelom luka i nogom. Presjek luka je trapezast. Na dijelu prema nozi luk je sužen, a na prijelazu u nogu ima prstenasto zadebljanje. Noga nagrizena, sa zadebljanjem na dnu i teško vidljivim ukrasom.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina očuvanoga dijela 5,9 cm.

62. Inv. br. 2496

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fragmentirani dio poprečne grede s lukovicama i prednjom lukovicom. Na pločastoj poprečnoj gredi plastični ukrasi s dvije rupice. Na krajevima prstenasto zadebljanje iza kojeg su lukovice s trnom na vrhu.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Širina očuvanoga dijela grede 5,3 cm.

63. Inv. br. 1874

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Oštećena i fragmentirana fibula. Trapezast presjek luka.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina očuvanoga dijela 6,7 cm.

bulbs behind them. Pointed protrusions on top of all three bulbs. Rectangular cross-section of bow with engraved lengthwise lines. Ring at end of foot. Foot poorly preserved, although serrated decorations can be discerned. Tubular catch-plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 6.2 cm.

References: Miletić (1963: 37).

56. Inv. no. 2495

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Preserved fibula. Knob at ends of flattened bar with bulbs behind them. Pointed protrusion on top of all three bulbs. Line visible over entire length of trapezoidal bow. Ring-shaped knob at end of bow. Foot decorated with row of shallow serrations. Tubular catch-plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 7.9 cm.

57. Inv. no. 1880

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Rectangular cross-section of bow. Bow narrows at end. Lines at edges of bow and foot. Row of serrations at edges of foot as decoration. Flattened transverse bar with sculpted decoration. Tubular catch-plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 5.7 cm.

References: Miletić (1963: 37).

58. Inv. no. 1875

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Trapezoidal cross-section of bow with ring-shaped knob at end. Zigzag line along middle of bow. Transverse bar flattened with sculpted decorations. Zigzag line along middle of foot, row of serrations at edges as decoration. Tangs on top of bulbs. Tubular catch-plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 7.6 cm.

References: Miletić (1963: 36).

59. Inv. no. 2493

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Trapezoidal cross-section of bow with ring-shaped knob at end. Barely visible zigzag line decoration on upper surface of bow. Flattened transverse bar. Foot on sides decorated with row of serrations. Tubular catch-plate.

64. Inv. br. 2491

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula nagriženog tijela. Trapezast presjek luka, pri kraju sužen. Poprečna gređa pločasta s plastičnim ukrasom i dvije rupe. Na krajevima gređe po dvije lukovice ispred kojih je po jedna kružna profilacija. Cjevast držač igle.

Materijal: Bronca.

Datacija: 3–5. st.

Dimenzije: Dužina 7,8 cm.

FIBULE S PODVIJENOM NOGOM**Varijanta I****65. Inv. br. 3136**

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Očuvana fibula s iglom okrenutom prema naprijed. Unutrašnja tetiva. Luk pločast. Noga se na kraju savija prema glavi tvoreći držač igle. Držač igle spojen s krajem luka.

Materijal: Bronca.

Datacija: 5–6. st.

Dimenzije: Dužina 5,0 cm.

Varijanta II**66. Inv. br. 2018**

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Fibula djelomično oštećena. Pločast, kratko izvijen luk. Na krajevima poprečne gređe vidljiva dugmetasta zadobljanja. Pločasta noga na kraju se savija prema glavi tvoreći držač igle. Vidljivo mjesto gdje se držač igle spajao s početkom noge.

Materijal: Željezna osnova ukrašena bakrenim žicama.

Datacija: 5–6. st.

Dimenzije: Dužina 4,7 cm.

67. Inv. br. 1910

Lokalitet: Mogorjelo kod Čapljine.

Opis: Oštećena fibula. Luk trapezast, ukrašen tauširanjem. Noga pločasta.

Materijal: Željezna osnova ukrašena zlatnim i srebrnim žicama.

Datacija: 5–6. st.

Dimenzije: Dužina 5,2 cm.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 6.5 cm.

References: Miletić (1963: 37).

60. Inv. no. 1878

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Preserved fibula without pin. Flattened transverse bar with sculpted decoration. Bulbs at ends of arms with circular moulding before them. Trapezial bow with fluting. Foot decorated with row of serrations. Tubular catch-plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 6.3 cm.

References: Miletić (1963: 36).

UNDEFINED EXAMPLES OF CROSSBOW BROOCHES**61. Inv. no. 1943?**

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fragmented fibula with partially preserved bow and foot. Cross-section of bow trapezial. Bow narrows toward the foot, ring-shaped knob at transition from bow to foot. Foot eroded, with knob at bottom and barely visible decoration.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length of preserved portion 5.9 cm.

62. Inv. no. 2496

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fragmented part of transverse bar with bulbs and frontal bulb. Sculpted decorations with two small holes on flattened transverse bar. Ring-shaped knob at ends behind which there are bulbs with tangs on top.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Width of preserved part of bar 5.3 cm.

63. Inv. no. 1874

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Damaged and fragmented fibula. Trapezial cross-section of bow.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length of preserved portion 6.7 cm.

64. Inv. no. 2491

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula with eroded body. Trapezial cross-section of bow, narrows toward end. Transverse bar flattened, with sculpted decoration and two holes. Bulbs at ends of each arm with circular moulding before them. Tubular catch-plate.

Material: Bronze.

Dating: 3rd–5th cent.

Dimensions: Length 7.8 cm.

FIBULAE WITH FOLDED FOOT

Variant I

65. Inv. no. 3136

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Preserved fibula with pin turned forward. Internal wire. Bow flattened. Foot turns toward head at end, creating catch-plate. Catch-plate connected to end of bow.

Material: Bronze.

Dating: 5th–6th cent.

Dimensions: Length 5.0 cm.

Variant II

66. Inv. no. 2018

Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Fibula partially damaged. Flattened, shortly bent bow. Button-shaped knob visible at ends of transverse bar. Flattened foot bent toward head at end, forming a catch-plate. Place where catch-plate merged with beginning of foot visible.

Material: Iron base decorated with copper wires.

Dating: 5th–6th cent.

Dimensions: Length 4.7 cm.

67. Inv. no. 1910

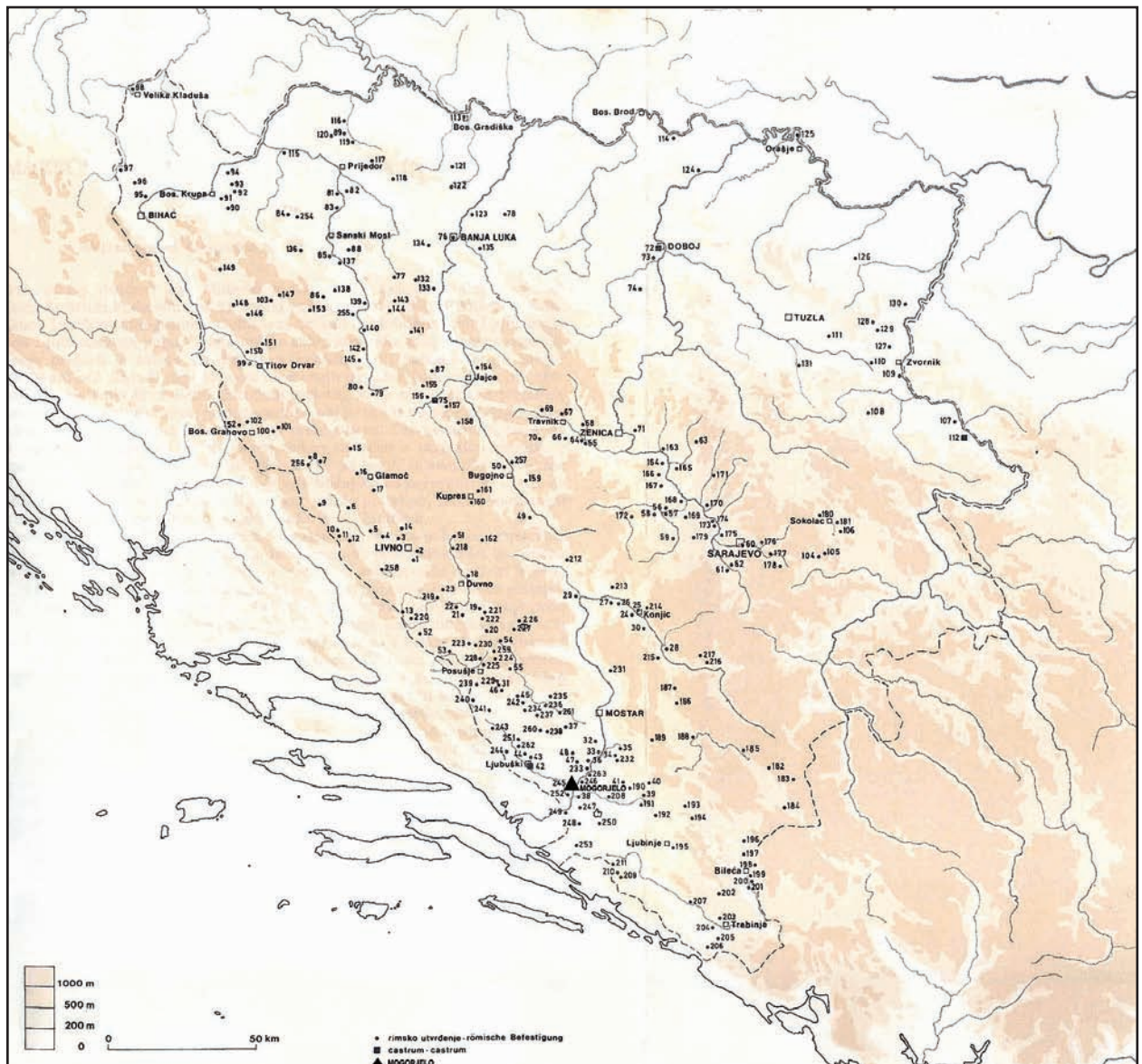
Site: Mogorjelo, near Čapljina.

Description: Damaged fibula. Trapezial bow, intarsia decoration. Flattened foot.

Material: Iron base decorated with gold and silver wires.

Dating: 5th–6th cent.

Dimensions: Length 5.2 cm.

Karta 1. Rimska utvrđenja (prema: Čremošnik 1990).

Map 1. Roman forts (based on: Čremošnik 1990)

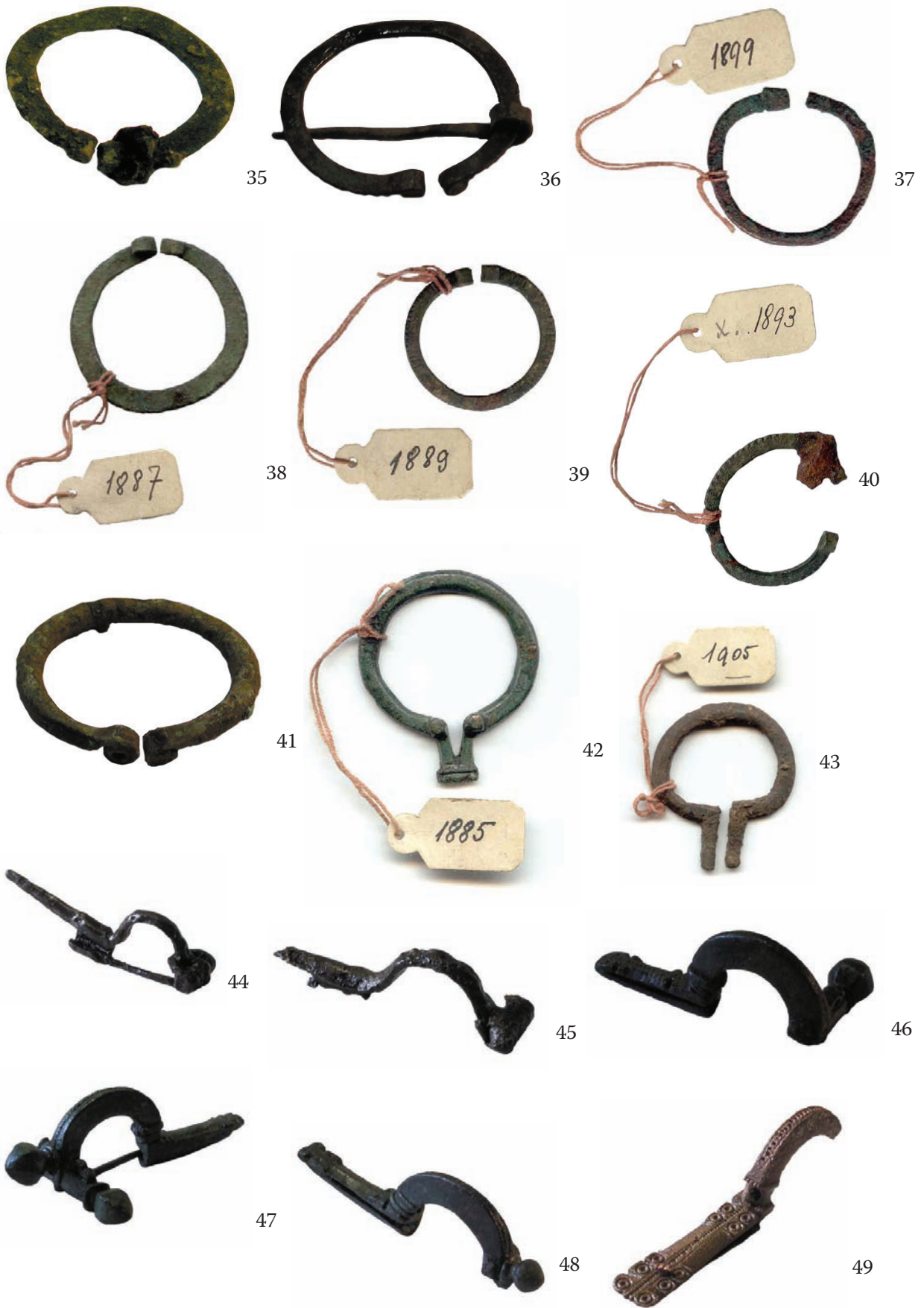
Slike 1–19 (snimio: Mirsad Sijarić, 2005).

Figures 1–19 (photograph: Mirsad Sijarić, 2005).

Slike 20–34 (snimio: Mirsad Sijarić, 2005).

Figures 20–34 (photograph: Mirsad Sijarić, 2005).

Slike 35–49 (snimio: Mirsad Sijarić, 2005).

Figures 35–49 (photograph: Mirsad Sijarić, 2005).

Slika 50–67 (snimio: Mirsad Sijarić, 2005).

Figures 50–67 (photograph: Mirsad Sijarić, 2005).

KRATICE / ABBREVIATIONS

GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo.
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split.

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

- Ambroz 1966 A. K. Ambroz: *Fibuli juga evropejskoj časti SSSR II. v. do. n. e. – IV. v. n. e.*, Moskva, 1966.
- Almgren 1923 O. Almgren: *Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, (Mannus-Bibliothek 32, 2. Auflage), Leipzig, 1923.
- Basler 1953 Đ. Basler: "Konzervatorski zahvat na Mogorjelu", *GZM*, n. s. I, Sarajevo, 1953, 145–150.
- Basler 1958 Đ. Basler: "Bazilike na Mogorjelu", *Naše starine* 5, Sarajevo, 1958, 45–62.
- Basler 1966 Đ. Basler: *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1966.
- Basler 1969 Đ. Basler: "Nekropola na Velim ledinama u Gostilju (Donja Zeta)", *GZM*, n. s. A, XXIV, Sarajevo, 1969, 5–107.
- Basler 1972 Đ. Basler: *Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1972.
- Basler 1986 Đ. Basler: *Kršćanska arheologija*, Mostar, 1986.
- Behrens 1950 G. Behrens: "Römische Fibeln mit Inschrift", *Reinecke Festschrift*, Mainz, 1950, 1–12.
- Bojanovski 1969 I. Bojanovski: "Antička uljara na Mogorjelu i rekonstrukcija njenog torkulara", *Naše starine* XII, Sarajevo, 1969, 27–54.
- Bojanovski 1969a I. Bojanovski: "Mogorjelo – rimsko Turres", *GZM*, n. s. A, XXIV, Sarajevo, 1969, 137–163.
- Bojović 1983 D. Bojović: *Rimske fibule Singidunuma*, Beograd, 1983.
- Böhme 1972 A. Böhme: "Die Fibeln der Kastele Saalburg und Zugmantel", *Saalburg Jahrbuch* XXIX, Saalburg, 1972.
- Busuladžić 2002 A. Busuladžić: "Villa rustica u Bihovu kod Trebinja", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. XXXV, Zagreb, 2002, 191–196.
- Busuladžić 2006 A. Busuladžić: "Zbirka antičkih svjetiljki iz Mogorjela", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. XXXIX, Zagreb, 2006, 187–200.
- Čremošnik 1952 I. Čremošnik: "Keramika iz rimskog nalazišta Mogorjela", *GZM*, n. s. VII, Sarajevo, 1952, 241–271.
- Čremošnik 1990 I. Čremošnik: "Rimska utvrđenja u BiH s osobitim osvrtom na utvrđenja kasne antike", *Arheološki vestnik* 41, Ljubljana, 1990, 355–364.
- Dyggve & Vetters 1966 E. Dyggve & H. Vetters: "Mogorjelo ein spätantiker Herrensitz im römischen Dalmatien, Schrift der Balkankommission", *Antiquarische Abteilung* XIII, Wien – Graz – Köln, 1966.
- Fekeža 1991 L. Fekeža: "Kasnoantičko utvrđenje na lokalitetu Gradac na Ilinjači", *GZM*, n. s. A, 46, Sarajevo, 1991, 175–203.
- Fiala 1894 F. Fiala: "Jedna prehistorička naseobina na Debelom Brdu kod Sarajeva", *GZM* VI, Sarajevo, 1894, 107–140.
- Fiala 1896 F. Fiala: "Izvještaji o prekopavanju na Debelom Brdu kod Sarajeva", *GZM*, Sarajevo, 1896, 97–107.

- Gavelle 1962 R. Gavelle: "Notes sur les fibules gallo-romaines recueillies à Lugdunum Convenarum (Saint-Bertrand-de-Comminges)", *Ogam* XIV/2–3, Rennes, 1962.
- Imamović 1977 E. Imamović: *Antički kultni i votivni spomenici na području Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1977.
- Ivčević 2000 S. Ivčević: "Lukovičaste fibule iz Salone u Arheološkom muzeju u Splitu", *VAHD* 92, Split, 2000, 125–187.
- Ivčević 2002 S. Ivčević: "Fibule", in E. Marin, *Longae Salonae* I–II, Split, 2002, 229–277.
- Ivčević 2003 S. Ivčević: "Antički metalni predmeti iz Narone", in E. Marin (ed.), *Istraživanja u Naroni i dolini Neretve (Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 22)*, Zagreb – Metković – Split, 2003, 129–169.
- Jobst 1975 W. Jobst: "Die römischen Fibeln aus Lauriacum", *Forschungen in Lauriacum* 10, Linz, 1975.
- Jovanović 1978 A. Jovanović: *Nakit u rimskoj Dardaniji (Savez arheoloških društava Jugoslavije, Dissertationes et Monographiae XXI)*, Beograd, 1978.
- Kondić 1961 V. Kondić: "Zbirka rimskih fibula iz Vršačkog muzeja", *Rad vojvođanskih muzeja* 10, Novi Sad, 1961.
- Koščević 1980 R. Koščević: *Antičke fibule s područja Siska*, Zagreb, 1980.
- Koščević 1991 R. Koščević: *Antička bronca iz Siska, umjetničko-obrtna metalna produkcija iz razdoblja Rimskog Carstva*, Zagreb, 1991.
- Kovrig 1937 I. Kovrig: *Die Haupttypen der Kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*, Budapest, 1937.
- Lokošek 1998 I. Lokošek: "Lučne fibule na šarnir s dvije igle iz Arheološkog muzeja u Splitu", *VAHD* 81, Split, 1988, 5–21.
- Marijanović 1990 I. Marijanović: "Prilog problemu datiranja nekih starokršćanskih crkava u Bosni i Hercegovini", *GZM*, n. s. A, 45, Sarajevo, 1990, 109–136.
- Marović 1959 I. Marović: "Iskopavanja kamenih gomila oko vrela rijeke Cetine godine 1953, 1954, 1958.", *VAHD* LXI, Split, 1959, 5–80.
- Marović 1961 I. Marović: "Fibeln mit Inschrift von Typus Aucissa in der archäologischen Museen von Zagreb, Zadar und Split", *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, Mainz, 1961, 106–120.
- Migotti 1994 B. Migotti: "Arheološka građa iz ranokršćanskog razdoblja u kontinentalnoj Hrvatskoj", in Ž. Demo (ed.), *Od nepobjedivog sunca do sunca pravde: Arheološka građa iz ranokršćanskog razdoblja u kontinentalnoj Hrvatskoj (katalog izložbe / exhibition catalogue)*, Zagreb, 1994, 41–71.
- Miletić 1963 N. Miletić: *Nakit u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1963.
- Miletić 1970 N. Miletić: "Ranosrednjovjekovna nekropola u Rakovčanima kod Prijedora", *GZM*, n. s. A, XXV, Sarajevo, 1970, 119–177.
- Miletić 1979 N. Miletić: "Ranosrednjovjekovna nekropola u Koritima kod Duvna", *GZM*, n. s. A, XXXIII, Sarajevo, 1979, 141–204.
- Paškvalin 1963 V. Paškvalin: "Kultovi u antičko doba na području Bosne i Hercegovine", *GZM*, n. s., XVIII, Sarajevo, 1963, 127–153.
- Paškvalin 1986 V. Paškvalin: "O utvrđenjima u Bosni i Hercegovini u rimsko doba", *Savez arheoloških društava Jugoslavije, Materijali* XXII, Novi Sad, 1986, 151–162.
- Paškvalin 2003 V. Paškvalin: "Arheološki nalazi iz Mogorjela kod Čapljinje", in E. Marin *Istraživanja u Naroni i dolini Neretve (Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 22)*, Zagreb, 2003, 253–261.
- Patek 1942 E. v. Patek: *Verbreitung und Herkunft der Römischen Fibeltypen von Pannonien*, Budapest, 1942.
- Peškar 1972 I. Peškar: *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mahren*, Praha, 1972.

- Petković & Živić 2005 S. Petković & M. Živić: "Grupa bronzanih fibula s Romulijane", *Zbornik Narodnog muzeja XVIII – 1* (Arheologija), Beograd, 2005, 439–459.
- Pröttel 1991 P. M. Pröttel: "Zur chronologie der Zwiebelknopffibeln", *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 35. Jahrgang (1988), Teil 1, Mainz 1991, 347–372.
- Radman-Livaja 2004 I. Radman-Livaja: *Militaria Sisciensia – Nalazi rimske vojne opreme iz Siska u fundusu Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Zagreb, 2004.
- Sellye 1990 I. Sellye: "Ringfibeln mit Ansatz aus Pannonien", *Savaria* 19/1, Szombathely, 1990, 17–106.
- Suić 1976 M. Suić: *Antički grad na istočnoj obali Jadrana*, Zagreb, 1976.
- Šeparović 1998 T. Šeparović: "Aucissa fibule s natpisom iz zbirke Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika", *Starohrvatska prosvjeta* III/25, Split, 1998, 177–186.
- Šeparović 2003 T. Šeparović: "Metalni nalazi", in M. Sanader, *Tilurium: Istraživanja 1997.–2001.*, Zagreb, 2003, 219–247.
- Težak-Gregl 1982 T. Težak-Gregl: "Rimske provincijalne fibule iz Arheološke zbirke u Osoru", in Ž. Rapanić (ed.), *Istraživanja na otocima Cresu i Lošinju* (Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 7), Zagreb, 1982, 99–111.
- Ulbert 1959 G. Ulbert: "Die römischen Donau – Kastelle Aislingen und Burghöfe", in *Limesforschungen, Studien zur Organisation der römischen Reichsgrenze an Rhein und Donau*, Band 1, Berlin, 1959.
- Vinski 1967 Z. Vinski: "Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog substrata", *VAHD* LXIX, Split, 1967, *stranice*.
- Werner 1961 J. Werner: "Ranokarolinška pojasna garnitura iz Mogorjela kod Čapljine (Hercegovina)", *GZM* 15–16, Sarajevo, 1961, 235–247.
- Wiewegh 2003 Z. Wiewegh: "Rimske prstenaste fibule iz antičke zbirke Gradskog muzeja Sisak", *Godišnjak Gradskog muzeja Sisak* III–IV, Sisak, 2003, 75–90.
- Zadro 2003 D. Zadro: "Ostavština Carla Patscha u Münchenu", *Bosna Franciscana* 18, Sarajevo, 2003, 250–266.
- Zaninović 2002 M. Zaninović: "Mogorjelo od vile do kastruma", *Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja* XXXII, knj. 30, Sarajevo – Frankfurt am Main – Berlin – Heidelberg, 2002, 447–454.
- Žmavc 1904 J. Žmavc: "Das Gräberfeld im Lajh bei Krainburg Jahrbuch der Zentralkommission", N. F. 2, I, Wien, 1904.